

2

Uit de briefwisseling tussen ‘Nederlandsch-Indië’ en Den Haag/Amsterdam (1929-1930)

Het bezit van Indië hoorde in alle opzichten bij de zekerheden van de toenmalige wereld.¹

Korte inhoud van dit hoofdstuk

In dit hoofdstuk reist Dien Hoetink met de directie van Blom en Van der Aa naar Nederlands-Indië. Zij kan van deze gelegenheid gebruik maken om haar broer en zijn gezin in Batavia te bezoeken. Dit hoofdstuk is voornamelijk gebaseerd op informatie uit de door de schrijver gemaakte transcriptie van de uitgebreide briefwisseling die van 1929-1935 tussen Nederlands-Indië en Den Haag plaatsvond. We zullen zien dat Dien voor de firma Blom en van der Aa lange werkdagen maakt en dat er daardoor weinig tijd voor ontspanning overblijft. We zien haar ook functioneren in het dagelijks leven temidden van haar familie. Langzamerhand ontstaan er ernstige verstoringen in de arbeidsrelatie met directeur Blom die uiteindelijk – terug in Holland – zullen leiden tot het door Dien zelf genomen ontslag. In de crisistijd van de jaren dertig van de 20e eeuw liggen de banen echter niet voor het opscheppen. Er is voor Dien dan ook een lange tijd te gaan voor zij een nieuwe betrekking vindt. In tussentijd schrijft zij een praktisch handboek over de wet op de Omzetbelastingen van januari 1934. Ook maken we in dit hoofdstuk kennis met de genealogische belangstelling van de familie Hoetink. Tenslotte gaan we op zoek naar de sociaal-culturele achtergrond van Dien en haar familie via de boeken en kranten die zij lazen en de films die zij zagen.

2.1 De familie in Indië

Dien Hoetink bezocht in het kader van haar werkzaamheden bij Blom en Van der Aa in 1931 Nederlands-Indië. Zij logeerde daar ten huize van haar broer en schoonzus die tussen 1929 en 1935 in Nederlands-Indië woonden. In die jaren schreef haar schoonzus Jopie Hoetink-Gertges wekelijks een brief naar haar schoonmoeder en schoonzus Dien in Den Haag/Amsterdam. Henk Hoetink vulde deze brieven meestal – met een kort woordje – aan of voegde een eigen brief toe. Daarnaast werd er over en weer veel drukwerk verzonden.

¹ Mak, *De eeuw van mijn vader*, 128.

den, zoals kranten en tijdschriften om elkaar op de hoogte te houden van de ontwikkelingen in Nederlands-Indië en in Nederland. Henk Hoetink stuurde aan zijn zus Dien bovendien veel informatie over zijn werkzaamheden aan de Rechtshogeschool in Batavia. Op deze manier bleef Dien goed op de hoogte van allerlei ontwikkelingen in het burgerlijk recht die door Henk gesignaleerd werden. Hij volgde vanuit Batavia op een positief-kritische wijze de ontwikkelingen in het werk van zijn zuster als juriste. Hij gaf haar adviezen en daagde haar uit tot nadere studie of sollicitaties.

Van de briefwisseling zijn alleen de brieven bewaard gebleven die vanuit Nederlands-Indië naar Nederland zijn gezonden. Het is natuurlijk jammer dat de brieven vanuit Den Haag en Amsterdam, waar Dien op kamers woonde, verloren zijn gegaan. Maar de brieven uit Nederlands-Indië bieden op zich al een schat aan informatie over het leven van Dien en haar familie.

De brieven zijn via een transcriptie voor gebruik ten behoeve van dit onderzoek geschikt gemaakt. Het gaat daarbij om meer dan 250 brieven. Ongeveer tweederde deel van de teksten heeft het handschrift van Jopie Hoetink-Gertges en ongeveer éénderde deel heeft het handschrift van prof. Henk Hoetink. Een enkele brief is van de hand van Mance Hoetink, een ouder nichtje van de familie. Jopie Hoetink gaf in haar brieven regelmatig aan dat haar handschrift wisselde met haar stemming en fysieke conditie. Een enkele keer werd excuses gevraagd voor het slechte handschrift vanwege een schommelende boot of andere omstandigheden waaronder slecht te schrijven viel. Wat heel belangrijk werd gevonden was het vasthouden aan de wekelijkse interval voor het verzenden van een brief. Zowel in Batavia als in Den Haag en Amsterdam werd iedere week naar de post uitgekeken. Tussen de brieven bevinden zich ook enkele ansichtkaarten en een aantal kinderteekeningen van Hans Hoetink, alsmede enige krantenknipsels.

De transcriptie leverde het voordeel uiteindelijk te kunnen beschikken over een gemakkelijk leesbare briefwisseling die een beeld geeft van het dagelijks leven van de familie, zowel in Nederlands-Indië alsook in Den Haag en Amsterdam. Maar, en dat is eigenlijk veel belangrijker, de briefwisseling geeft ook een duidelijk beeld van het maatschappelijk en cultureel gedachtegoed van de familie en daarmee enig inzicht in en begrip voor het doen en laten van Dien Hoetink. Via de briefwisseling stap je als het ware rechtstreeks binnen in een authentiek deel van de biografie van Dien en haar familie.

Dien stelde zelf ook veel belang in deze wekelijkse correspondentie. Schoonzus Jopie zag dit in Batavia als volgt in gedachten voor zich: ‘..... en dan rent Dien natuurlijk zoals altijd met hoedje op en mantel aan naar het bureautje om daarna in het fluweelen stoeltje te ploffen om te lezen!?!’² Henk Hoetink schrijft in maart 1931 aan zijn moeder: ‘Je bewaart toch al onze

² Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 15-12-1930.

brieven goed? Het zou leuk zijn om die later bij de kachel op een winteravond te lezen, in een gezellige Hollandsche kamer die je hier zo kunt missen'.³

De correspondentie met de familie in Nederland was, zoals de vader van de schrijver Geert Mak het noemde: 'een dialoog met een lange echo'.⁴ Wie uit Indië een brief stuurde kon op zijn vroegst na zo'n zeven weken een antwoord verwachten.

Aan het eind van de jaren twintig werd de verbinding aanmerkelijk verbeterd. De KLM was in 1920 gaan vliegen met een Fokker F2 met plaats voor vier passagiers. In 1924 vond de eerste proefvlucht naar Indië plaats. De eerste luchtmail kwam per proefvlucht op 23 september 1928 in Medan aan. In 1930 begon de KLM met een tweewekelijkse lijndienst tussen Amsterdam en Bandoeng, met tussenstops van Athene tot Calcutta, heen in twaalf dagen, terug in tien.⁵ Zo duurde de vlucht in 1930 over de afstand van 14.000 km in negentig vlieguren dus twaalf dagen. Aan boord konden drie passagiers worden meegenomen. In 1937 was de reisduur, nu voor elf passagiers, teruggebracht tot 5½ dag met in totaal 55 vlieguren.⁶ Met deze, voor die tijd, niet geringe prestaties was de luchtvaart nog geen concurrent voor de mailschepen van de Rotterdamsche Lloyd en de Stoomvaart Maatschappij Nederland.

Henk Hoetink was een voorstander van het gebruik van het toen nieuwe fenomeen luchtpost en hij gaf zijn mening daarover als volgt weer: 'Het is erg lastig die luchtpost tussen de andere door. (De post per mail-schip deed 6 tot 7 weken over de reis en de lucht-mail was er in 10 tot 12 dagen. De lucht-mail haalde derhalve de zeepost in en daardoor bracht de zeepost oud-nieuws). Collega Ter Haar en een paar anderen doen alsof de luchtpost voorlopig nog niet bestaat om de geregelde correspondentie per wekelijkse boot niet te onderbreken. Maar ik vind ten 1e dat je de luchtpost moet steunen door er mail mee mee te geven en ten 2e vind ik het gezellig dat je berichten in 10 dagen hier zijn'.⁷ De keuze van Henk Hoetink lag dus bij de (ondersteuning van de) duurdere luchtpost.

Sinds 1929 kon men ook al met 'Holland' telefoneren via een sterke zender in Kootwijk. Een contact dat, o wonder, binnen een paar seconden gemaakt kon worden. Maar ook dat was erg duur.

Prof. Henk Hoetink, zijn vrouw Jopie Hoetink-Gertges en hun zoontje Hans (geboren 12 februari 1929) waren op 30 oktober 1929 met het S.S. 'Slamat'

³ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 3-3-1931.

⁴ Mak, *De eeuw van mijn vader*, 137.

⁵ Mak, *De eeuw van mijn vader*, 137.

⁶ Ockeloen, 'Lloyd Rapide en Nederland Express', 174.

⁷ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 9-12-1929.

'Luchtpost' (1934) uit Batavia.

vanuit Rotterdam naar Nederlandsch-Indië vertrokken. Henk Hoetink zou aan de Rechtshogeschool te Batavia als opvolger van prof. Van Kan de leerstoel voor burgerlijk recht gaan bekleden. Op vrijdag 1 november voer de 'Slamat' met 427 passagiers uit Southampton weg.⁸ Jopie zou veel last hebben van zeeziekte op het eerste stuk van de reis met name tot in de Golf van Biskaje. Vanuit Marseille schreef zij op een ansichtkaart aan Dien: 'Lieve Loesje'⁹, wat ben ik blij voor jou dat je in Genua aan boord gaat. Ik vond de reis tot heden allesbehalve prettig. Het zit hoofdzakelijk in mijn hoofd zoo duizelig, na Marseille is het natuurlijk over'.¹⁰

De familie bezocht onder andere Marseille, Genua en Colombo en zag hoe op 1 december 1929 de 'Slamat', na een zeereis van viereneenhalve week, langzaam de rede van Priok opstoomde.¹¹ Daar werden zij aan boord verwelkomd door de hooggeleerde collega's Van Kan, Zeijlemakers (met tropenhelm), Kolléwijn en de rector/voorzitter van de Rechtshogeschool Raden Hoesein Djajadiningrat. Deze laatste vertelde aan Henk dat hij in zijn HBS-jaren omstreeks 1902 Latijnse les wilde nemen bij een zekere dr. De Haas, archivaris van beroep, en dat deze dr. De Haas hem in contact had gebracht met B. Hoetink, de sinoloog – en oom van Henk en Dien – die zojuist gestopt was met zijn Latijnse lessen. De heer Hoetink had vervolgens zijn studieboeken aan Hoesein Djajadiningrat geschonken.¹²

In Batavia namen zij voorlopig hun intrek in Hotel Victoria om vervolgens begin januari 1930 te gaan wonen in een modern verdiepingshuis aan de Van der Houtlaan 10. 'Ik zal Dien schrijven dat ze bij ons kan logeren als Blom het niet te ver vindt, anders moet ze de weekends maar bij ons doorbrengen. Ik zal in ieder geval voor een bed zorgen'.¹³ Aldus Jopie in een brief aan haar schoonmoeder en aan Dien in Den Haag.

⁸ www.rotterdamers.nl/haven/slamat.htm

⁹ 'Loesje' is binnen de familie de koosnaam voor Dien.

¹⁰ Briefwisseling Indië-Den Haag, ansichtkaart van 7-11-1929.

¹¹ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 1-12-1929.

¹² Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 15-12-1912.

¹³ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 28-12-1929.

Briefkaart uit Marseille (7-11-1929) gericht aan Mr. E.W. Hoetink, P.C. Hoofstraat 43, Amsterdam.

2.2 Dien Hoetink op bezoek en aan het werk (of andersom)

2.2.1 De reis, aankomst en verblijf in Batavia

Jopie Hoetink-Gertges schreef op 3 februari 1930 het volgende aan haar schoonmoeder (mevrouw Hoetink- Jongbloed) in Den Haag: ‘Zaterdagmorgen 9 uur precies kwam de Prins der Nederlanden met Loesje aan. Het was hondenweer, eigenlijk de eerste dag die met gietregen begon hetgeen aanhield tot in de namiddag. Het eerste entrée in Batavia was dus niet erg vrolijk. We hadden onze kijker meegenomen en ontdekten Dien heel gauw. Zij zag ons ook heel gauw zodat het een heen en weer wuiven was. Toen de boot eindelijk aanlag vlogen we de trap op om elkaar te omhelsen. Het was een leuk weerzien. Nadat we bij de douane waren geweest zochten we onze auto op en reden naar het postkantoor in Weltevreden van waaruit u een telegram werd gezonden, toen naar huis’.¹⁴

Op 28 december 1929 was Dien al per trein met de familie Blom uit Den Haag naar Genua vertrokken om daar aan boord te gaan van S.S. ‘Prins der Nederlanden’, maar de exacte datum weten we niet.¹⁵ Het reizen per trein naar Genua beperkte de reisduur nauwelijks. Het voordeel was vooral dat men hiermee het slechte weer op zee bij de ‘rondding’ van Frankrijk, Portugal en Spanje omzeilde en Dien en de familie Blom zullen misschien, zoals meer Indië-gangers die het eerste deel van de reis per trein aflegden deden, enige dagen hebben uitgerust van de treinreis om tegelijkertijd te genieten van het

¹⁴ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 3-2-1930.

¹⁵ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 9-12-1929.

klimaat aan de Middellandse Zee en van de culturele bezienswaardigheden van Genua en omgeving.

Dien Hoetink en de familie Blom hadden vanaf Genua nog steeds een lange reis voor de boeg. Het is niet bekend of zij onderweg bijvoorbeeld Port-Saïd en Colombo bezochten. Het logboek en de passagierslijst zijn verloren gegaan. De ‘Prins der Nederlanden’ is tussen Genua en de rede van Priok in ieder geval een aantal havens binnengelopen om kolen en vers voedsel in te slaan en om post af te leveren. Tenslotte was het een *mail*-schip! In de havens die het schip aandeed werden korte landexcursies aangeboden, waarbij de uitstapjes naar de pyramiden van Egypte als een hoogtepunt werden beschouwd. Hiervoor was tijd genoeg, want de schepen moesten altijd in konvooi door het Suezkanaal varen en dat kostte veel tijd.

Op de ochtend van de aankomst met het S.S. ‘Prins der Nederlanden’ van de Stoomvaart Maatschappij Nederland¹⁶ bezocht Dien eerst het kantoor van Blom en Van der Aa in Batavia. Tenslotte was het geen plezierreisje maar een zakenreis en was Dien Hoetink met haar directeur Blom en diens echtgenote naar Nederlands-Indië gereisd omdat daar een aantal zaken geregeld diende te worden.

De firma Blom en Van der Aa was in 1887 opgericht.¹⁷ De twee firmanten waren makelaars in assurantiën (alle verzekeringen) en het bedrijf was gevestigd in Amsterdam, Rotterdam en Den Haag. Omstreeks 1920 vestigde het bedrijf zich ook in Nederlands-Indië. Het werkte daar eveneens als makelaar in alle verzekeringen (van brandverzekering tot scheepsassurantie) en als gevolmachtigde van diverse Europese verzekeringsmaatschappijen. Blom en Van der Aa bracht concurrentie t.o.v. de prijsafspraken van de andere Nederlandse verzekeringsmaatschappijen die in Nederlands-Indië werkten. Zij kreeg daarbij steun van de ‘Factorij’ (de gezamenlijke Indische bedrijven, verenigd in het bijkantoor van de Nederlandsche Handel-Mij. in Batavia).

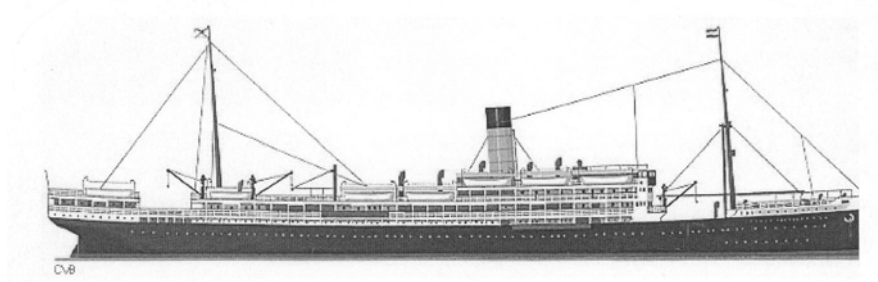
Dien Hoetink was bij de firma Blom en van der Aa ‘directie-secretaresse’¹⁸ en naar verluidt (de zoon van directeur Blom hoorde in die jaren zijn vader en moeder aan tafel regelmatig over Dien Hoetink praten) had de directie van Blom en Van der Aa een hoge pet van haar op.¹⁹

¹⁶ www.omnisperspective.nl/vbp/profiles/prinsder.html

¹⁷ De firma Blom en Van der Aa is thans reeds meerdere malen gefuseerd. Het bedrijf is nu onderdeel van Aon Groep Nederland B.V. te Amsterdam, Rotterdam en Den Haag.

¹⁸ Als net afgestudeerd juriste was het voor Dien Hoetink moeilijk geweest, gezien de economische situatie van die dagen, om een baan te vinden. Het kan dan ook zeer goed mogelijk zijn dat zij als directie-secretaresse is aangenomen. Het is echter voor de hand liggend dat er gebruik gemaakt werd van haar juridische kennis, met name bij de vele contracten die de firma met partijen afsluit. De functienaam van directie-secretaris zou waarschijnlijk meer op zijn plaats geweest zijn.

¹⁹ Volgens telefoongesprek op 29 augustus 2000 met de heer P. Blom te Blaricum.

S.S. 'Prins der Nederlanden' (bouwjaar 1914). Stoomvaart. Mij. Nederland.

Die eerste middag in Nederlands-Indië werd zij weer vroeg met de auto van kantoor thuisgebracht. Tegen 5 uur vertrok de familie voor een rondtour door Batavia. De volgende morgen (zondag) was er een fotograaf besteld. De rest van de dag bracht men aan de Van der Houtlaan door. 's Middags werd er thee gedronken op het terras. Na de rijsttafel had iedereen geslapen en na het avondeten ging de familie om 9 uur naar Des Indes.

We zullen dit verblijf per week puntsgewijs nar de belangrijkste thema's weergeven. Daarbij is geprobeerd zoveel mogelijk de tekst voor zichzelf te laten spreken zodat de lezer directer meekijkt hoe men in de familie met elkaar omging, en hoe men daarna verslag deed.²⁰ Zoals we zullen zien was zij meestentijds op het Nederlands-Indische kantoor van Blom en Van der Aa aan het werk of was zij voor de firma op reis.

Langzamerhand zien we de eerste tekenen van verstoringen in de arbeidsrelatie aan de horizon verschijnen. Dien is altijd serieus voor de firma in de weer en het lijkt er op dat de directie daar misbruik van maakt en bijvoorbeeld erg veel beslag op haar vrije tijd legt. En verder dringt de vraag zich op of zij het misschien niet (helemaal) eens was met het zakelijke beleid dat de firma voerde.

Voorts lezen we in de brieven dat zij graag piano speelt en veel leest. We leren haar ook kennen als een vrouw die zich niet gemakkelijk uit, een echte binnenvetter, met alle daarbij behorende lichamelijke kwaaltjes en kwalen. Dien wordt in de brieven geportretteerd als een serieuze jonge vrouw (tijdens haar verblijf in Indië is zij 26 jaar) die enerzijds haar eigen weg probeert te gaan, maar anderzijds graag op de (bescherming van haar) familie terugvalt.

²⁰ Metzelaar, *Zonder muziek is het leven onnodig*, 8.

1e week

- 's Maandags-ochtends werd Dien om 7.30 uur door een auto van kantoor opgehaald om in de namiddag rond 18.00 uur weer terug te keren. Die dag bestelde Jopie een huurpiano die door 8 koelies werd thuisbezorgd, 'zodat Dien kan spelen'!²¹ Ook kocht Jopie één van de volgende dagen bladmuziek voor Dien.
- Werkdagen van 7.30 tot 18.00 uur en dat in de tropen! Normaal gesproken gaat men in een dergelijk klimaat op het heetst van de dag rusten. Dit was er voor Dien kennelijk niet bij. Had zij een te groot verantwoordelijkheidsgevoel om hierover iets tegen haar directeur Blom te zeggen? Zij had kort voor haar vertrek naar Indië overigens nog wel promotie gemaakt. Daarbij had schoonzus Jopie haar de raad gegeven: 'Laat ze zich maar niet ziek werken, niemand is je er dankbaar voor'.²²
- De rest van de week zou Dien 's ochtends om 7.30 uur naar kantoor vertrekken en 's-avonds om 18.00 uur weer thuiskomen. 'Het is erg gezellig dat Dien hier is, ze speelt elke avond een uurtje piano en soms zingen we erbij. Ze moet natuurlijk ook werken. Ze geniet 's avonds ook van de heerlijke rust. We zitten dan allen op het terras met een boek. Dien is nu sinds vrijdagmorgen met Blom en staf naar Sindanglaja.²³ Ze komt maandag weer thuis'.²⁴
- Broer Henk zou Dien ondertussen een keer de Rechtshogeschool laten zien. 'Ze was werkelijk verrukt over de keurige, smaakvolle inrichting en over de aula en mijn groote werkkamer met bijna al mijn boeken. Ik was erg ingenomen met het boek dat ze meebracht (waarschijnlijk een deel van het tussen 1929 en 1934 door Kaegi uitgegeven 14 delen tellende verzamelde werk van de Zwitserse cultuurhistoricus Jacob Burckhardt²⁵), hiermee doe je mij altijd het meest plezier en Nijhoff (de boekhandelaar in Rotterdam) weet wel wat mij interesseert'.²⁶ Van zijn moeder en zuster kreeg Henk Hoetink in de loop der jaren alle boeken van Burckhardt cadeau, van zijn schoonouders de werken van Max Weber.²⁷ In oktober

²¹ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 3-2-1930.

²² Briefwisseling Indië-Den-Haag, brief van 8-12-1929.

²³ Sindanglaja of Sindang-Laya, destijds een bekend herstellingsoord gelegen op Java ten zuid-oosten van Buitenzorg 'te bereiken langs den grooten postweg'. Behorend tot de Preanger-Regentschappen. zie: Paulus, *Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië*, derde deel, 1781.

²⁴ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 9-2-1930.

²⁵ Jacob Burckhardt (1818-1897), Zwitsers cultuur- en kunsthistoricus, werd 'wereldberoemd' met *Die Kultur der Renaissance in Italien* (1860). Hij schreef onder andere ook: *Weltgeschichtliche Betrachtungen*, *Die Zeit Konstantins der Grossen* en *Griechische Kulturgeschichte*.

²⁶ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 4-2-1930.

²⁷ Max Weber (1864-1920), Duits-socioloog, die zich sterk bewust was van het feit dat de 'onttovering' van de wereld – het stilaan verdwijnen van de religie – in de 19e eeuw een lege plek had achtergelaten die zelfs door de wetenschap niet werd opgevuld. Hij probeert vanuit die onttovering de onzekerheid en het

1930 zou Henk Hoetink hier over schrijven: ‘Heb druk in Max Weber gewerkt, zéér zwaar’.²⁸ Later in Amsterdam zou Henk Hoetink op zijn studiekamer altijd het portret van Max Weber hebben hangen en dat van Mommsen.²⁹ Van zijn echtgenote kreeg hij in een aantal jaren alle boeken van Wilhelm Dilthey.³⁰ Vanaf augustus 1931 zou Henk Hoetink in Batavia overigens ook rechtsfilosofie gaan doceren.³¹ Deze brede intellectuele interesse (buiten zijn eigen vakgebied) probeerde hij ook aan zijn directe omgeving uit te dragen. Hij hield in het bijzonder zijn zus niet alleen op de hoogte van ontwikkelingen binnen het burgerlijk- en handelsrecht, maar voerde brede intellectuele debatten met haar en hij zou haar, na zijn benoeming aan de Universiteit van Amsterdam regelmatig laten participeren in de wellevende gesprekken over cultuur en maatschappelijke ontwikkelingen die hij met zijn uitgebreide kennissenkring voerde, vooral tijdens vakanties in Vierhouten.

Daarbij moet de kanttekening worden gemaakt dat Dien zich meestal sterk op de achtergrond hield of de gesprekken probeerde te ontlopen door lang uit te slapen of vroeg naar bed te gaan. Een bescheiden opstelling? Nee, Dien Hoetink was niet sterk in sociale communicatie hetgeen zeer waarschijnlijk samenhangt met het feit dat zij in de familie – mede vanwege haar zwakke gezondheid en slechte ogen – niet altijd helemaal *au sérieux* genomen werd. Tijdens zijn leven was zij overigens het lievelingetje of de oogappel van haar vader geweest met alle bescherming die daarbij hoorde.³²

2e week

- Op 11 februari 1930 aan de vooravond van de eerste verjaardag van Hans Hoetink die gezamenlijk met (tante) Dien gevierd zal worden schrijft Henk het volgende aan zijn moeder: ‘Het is vandaag vaders sterfdag, het zal een treurige dag voor je geweest zijn. Hoe jammer dat hij dit niet meer meemaakt. We zitten nu weer zoo gezellig met zijn drieën in de prachtige avond buiten. Al het speelgoed voor Hansje is al opgesteld.’³³

onbehagen in het Duitsland van zijn tijd te verklaren. Zie bijvoorbeeld: Patrick Dassen, *De onttovering van de wereld. Max Weber en het probleem van de moderniteit in Duitsland 1890-1920*.

²⁸ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 4-10-1930.

²⁹ Telefoongesprek met drs. Hans R. Hoetink op 11 juni 2002. Theodor Mommsen (1817-1903) was jurist (romanist), historicus en linguïst.

³⁰ Wilhelm Dilthey (1833-1911), Duits wijsgeer, aanhanger van het ‘levensfilosofische-denken’. Alle problemen cirkelen bij hem om de geschiedenis en de geschiedenis is tenslotte een vorm waarin het leven wordt geleefd. Niet in de natuurlijke, maar in de historische sfeer ervaart de mens wat hij eigenlijk is. Een soort: *Kritik der historischen Vernunft*.

³¹ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 21-8-1931.

³² Gesprek op ‘Les Lintils’ met drs. Hans R. Hoetink op 14 augustus 2002.

³³ Dit was al een gebruik bij de familie Hoetink aan de Stationsstraat in Den Haag op het ogenblik dat Henk en Dien nog kinderen waren. Vader en moeder Hoetink maakten in de avond vóór de verjaardag

Rechtshogeschool te Batavia (december 1929)

Wat zal hij morgen blij zijn!³⁴ Even verder op schrijft hij, zich kennelijk enigszins ergerend aan een zekere oppervlakkigheid die hij bij zijn zuster constateerde: ‘Het is typisch hoe Dien ‘s-middags al met *Kali Besar*³⁵ meeningen thuiskomt van: die zoogenaamde inlandse beweging zijn toch maar een paar opruiers en de groote massa van het volk is tevreden. Je praat toch dadelijk na wat je omgeving zegt’.³⁶

3e week

- ‘Vrijdagavond belde de heer Peters (Henk en Jopie hadden samen met hem de bootreis naar Indië gemaakt) ons op die ons voor zaterdagavond te eten had gevraagd in het S.S. hotel of mijn schoonzusje er was en of ze zin had, hoewel onbekend, mee te komen’. Dien accepteerde deze uitnodiging (en interesse in haar) en op die zaterdagavond reden zij dan ook met hun vieren in de auto van Peters naar het hotel. Er werd gedanst en ‘het geheel was zeer amusant’. Op zondagmorgen zou Dien bepakt en warm al weer voor haar werk naar Bandung vertrekken. ‘A.s. woensdag komt ze weer terug. Ik (Jopie) heb me ook aangesloten bij een hier op te richten Alliance Française, dit om op de hoogte te blijven van de Fransche literatuur. Ik heb toch de avonden vrij en Henk zit altijd boven te lezen en als Dien weer weg is wordt het weer stil en is het wel goed

van de kinderen een ‘cadeau-tafel’ voor hen. Op de verjaardag zelf trok men vervolgens ‘s-morgens vroeg ‘in optocht’ naar beneden om de uitstalling op de tafel te bewonderen.

³⁴ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 11-2-1930.

³⁵ *Kali* betekent rivier/helemaal en *besar* betekent groot/overdreven.

³⁶ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 18-2-1930.

om je geest lenig te houden. We wilden van Dien een heleboel weten, maar u kent haar, ze vertelt niets uit zichzelf, je moet het eruit trekken'.³⁷

4e week

- Deze week zou opnieuw in beslag worden genomen door werk voor Blom en Van der Aa in Sindanglaja. Dien is de langste tijd bij ons geweest schrijft Jopie: 'ze gaat nu veel reizen. Het zal weer gek zijn als ze weg is.... Tante Loesje wil niets van zijn (Hansje) zoentjes weten want hij heeft haar eenmaal in de wang gebeten. Ze vindt dat wij hem verwennen en ze tracht hem met haar ogen te biologeren. Hij heeft er maling aan. Slaat naar haar en wordt kwaad. Bang is hij niet. We hebben er aan gedacht tegen dat Hansje kan praten eens op te bellen, maar Dien dacht dat u het niet prettig zoudt vinden. We zouden het dan kunnen combineren dat moeder en vader (de ouders van Jopie in Rotterdam) het ook hoorden. Je moet er voor naar het postkantoor daar zijn 4 horens zoodat 4 mensen kunnen luisteren. U moet maar eens zeggen wat u ervan denkt. Dien maakte Donderdagavond kennis met de Ter Haar's. Ze maakt er contra-visite'.³⁸

5e week en 6e week

- Deze weken werden volledig in beslag genomen door werkzaamheden in Sindanglaja, Semarang en Soerabaja.³⁹ Jopie klaagde over de warmte in die weken. 'Van Loesje hoor ik niets. We kregen de vorige week slechts 1 briefkaart, dat is alles. Ik stuur uw brief naar Semarang op'.⁴⁰

7e week

- 'Zaterdagmorgen 8 uur kwam Dien thuis, ze heeft toen haar vuile goed aan de baboe gegeven en is 1\2 10 weer vertrokken om 's avonds 7 uur weer terug te komen. We hebben 's avonds met elkaar buiten gegeten'. Op zondagmorgen zou ze al weer voor een week naar Sindanglaja vertrekken. 'We hebben haar niet veel gezien, de weekends was ze nooit thuis. Ik geloof wel dat ze blij zal zijn als ze teruggaat. Het is natuurlijk vermoeiend en ze heeft weinig vrije tijd om inkoop te doen. Ik zal zien zooveel mogelijk te kopen voor haar diverse vriendinnen en kennissen. Dien vond Hansje weer wijzer geworden. Hij liep zoo flink. Hij keek haar eens onderzoekend aan, liep toen een paar passen terug en ging toen

³⁷ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 18-2-1930.

³⁸ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 24-2-1930.

³⁹ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 3-3-1930.

⁴⁰ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 9-3-1930.

naar haar toe. Zondagmorgen speelde Dien even op de piano. Hansje hield zich aan de zijkant vast en boog door zijn knietjes, toen lichtte hij de doorgewerkte doek op die de achterkant bedekt, om te zien waar het geluid vandaan kwam. We brulden om dat eigenwijze diertje'.⁴¹

8e week

- 'Morgen komt Loesje weer hier. Ze is na haar reis naar Soerabaja en Semarang één avond hier geweest en ging de volgende dag weer voor een week naar Sindanglaja. Morgen komt ze weer en blijft dan, hopen we, tot 9 April. Eigenlijk gezegd hebben wij heel weinig van haar gezien. Ik ben benieuwd of ze in Holland zooveel vertelt en alles weet te vertellen, wat je wilt weten'.⁴²
- De volgende morgen zou Dien opbellen om te zeggen dat ze haar koffer met vuil goed zou laten brengen. Haar schoonzus zorgde er op de achtergrond voor dat alle praktische en dagelijkse beslommeringen voor haar geregeld werden. 'Ze komt vanavond thuis en blijft dan tot haar vertrek hier. Ik heb slangenleeren schoentjes voor haar laten maken, naar het model van haar zwart leeren avondschoenen. Ik liet haar mooie crêpe Georgette jurk stoomen. Ik kocht ook nog wat kleinigheden voor vriendinnen, het is echter erg moeilijk voor anderen wat te koopen'.⁴³

9e week

- 'Ja ons huis is ideaal. Het waait heerlijk door en is daardoor koel. Ik hoop dat Dien alles goed in zich heeft opgenomen wat de meubilering betreft zoodat ze een getrouw verslag kan doen. Ik kan me begrijpen dat u wel bij ons zoudt willen zitten, maar dat gebeurt nog wel eens, ik zie u wel eens in Indië over een tijdje. Dien is gisteren weer naar Sindanglaja vertrokken. We hadden juist plannen gemaakt om vandaag naar Buitenzorg te gaan naar 's lands plantentuin, maar die despoot Blom wou weer naar Sindanglaja, hoewel zijn hart er niet eens goed tegen kan. Ik vind het schande. Dien heeft nooit vrij, zelfs haar Zondagen niet. We hopen nu maar op de laatste Zondag. Dinsdag 8 april vertrekken ze per K.P.M. naar Medan, dan is het alweer voorbij. We hebben haar eigenlijk heel weinig hier gehad en 's avonds is ze meestal moe als ze thuiskomt'.

Toch bleek de familie kans te zien om halverwege de week gedrieën naar een voorstelling van Speenhoff te gaan.⁴⁴ Men vond de voorstelling erg aardig. Ook de liedjes die door zijn dochter gezongen werden vielen

⁴¹ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 17-3-1930.

⁴² Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 24-3-1930.

⁴³ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 24-3-1930.

⁴⁴ Koos Speenhoff (1869-1945) was een (typisch Rotterdamse) volksdichter en zanger die lange tijd uitermate populair is geweest vanwege zijn voordrachten, met gitaarspel, van eigen werk.

in de smaak, maar het optreden van mevrouw Speenhoff vonden de Hoetink's vreselijk ordinair.

'Ik heb voor Dien deze week weer heel wat gekocht voor haar diverse vriendinnen. Het was soms wel moeilijk want ik ken de meisjes helemaal niet en weet dus ook hun smaak niet, enfin het valt misschien wel mee. Ik geef Dien voor u een schoorsteenkleed mee, ik hoop dat het naar uw zin is. Hansje wordt steeds wijzer en praat steeds meer. Hij komt Dien als ze in de auto wegrijdt 's morgens tegen en dan zegt hij tata, d.i. tante, hij herkent haar dadelijk'.⁴⁵

10e week

- 'Ik had al een paar keer aan Dien gevraagd of er voor vader niets bij Blom in R'dam of Den Haag was, maar dat is volgens haar uitgesloten. Ik heb moeder al geschreven. Het is wel jammer. Ik had gedacht Blom zelf te ontmoeten en het hem bij gelegenheid persoonlijk te vragen, maar ik zal hem waarschijnlijk vanmiddag eerst om 4 uur op de boot zien. (Kennelijk had de vader van Jopie Hoetink – Johannes Gertges, geboren te Rotterdam op 24 maart 1870 als zoon van de eigenaar van een slepersbedrijf – vanwege de economische crisis zijn baan verloren of was het gewenst dat hij wat bij verdiende naast een karig pensioen). Om 4 uur vertrekt Dien weer en dan hoort haar verblijf hier weer tot het verleden. Het zal wel vreemd zijn. We hebben niet veel aan elkaar gehad. Blom is een draak van een vent. Het is schandelijk, ze heeft absoluut niets voor zichzelf. We (Jopie, Henk en Dien) zijn naar de bioscoop geweest, waar helaas een snert film was. De *Show Boat*⁴⁶ met Laura La Plante een spreekfilm Zaterdagavond heeft Mance bij ons gegeten, het was erg gezellig.⁴⁷ Dien heeft nog wat gespeeld en ik zong nog een paar dingen. We vroegen haar voor Zondag mee naar 's Lands Plantentuin in Buitenzorg hetgeen ze aannam. We haalden haar 1\2 zeven af en hadden een heerlijke rit. Het was wel leuk dat zij erbij was, want ze kon ons de mooie plekjes wijzen. Om 1\2 één waren we weer thuis. 's middags dronken we bij Mance thee. Dien wou haar huis eens zien. We namen Hansje mee, want Mance had hem nog niet zien lopen. Hij dribbelde heel eigenwijs rond. Gisteravond hebben we Dien examen afgenomen. Ze moest haar ogen dicht doen en zeggen hoe ons huis is ingericht. Ze wist het heel goed'.
.....

⁴⁵ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 31-3-1930.

⁴⁶ De film *Show Boat* werd in 1929 opgenomen en was gebaseerd op de gelijknamige musical van Jerome Kern en Oscar Hammerstein II.

⁴⁷ Mance Hoetink is een ouder nichtje. Zij was in Batavia directeur van de Meisjes-HBS (op vrijzinnige grondslag) met 3-jarige cursus van de Carpentier Alting Stichting.

‘Ziezoo, Loesje weg, een gek idee. Mance ging ook mee. Zij gaf Dien een pakje met eenige lakdingetjes en op het pakje een paar orchideetjes, snoezig. Ik liet Hansje een bosje witte orchideetjes geven. We maakten nog even kennis met Blom, het was niet anders. Dien moest wel voorstellen. We hadden gedacht hieraan te kunnen ontglippen. Ik vind het een vreselijke vent, net een varken..... U zal blij zijn als het 10 mei is!’⁴⁸

Op 10 mei was Dien viereneenhalve maand van huis geweest en uitgaande van haar vertrek van de rede van Priok op 9 april, had de terugreis drieëneenhalve week geduurd. Hetgeen met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid betekent dat Dien en haar reisgenoten onmiddellijk bij aankomst in Genua op de trein naar Den Haag zijn gestapt.

De hierboven aangehaalde brieven die van Batavia naar Den Haag en Amsterdam werden gestuurd zijn voor deze biografie het enige ‘materiaal’ dat bewaard is gebleven waarin we rechtstreeks worden geconfronteerd met de emoties van Dien Hoetink en haar familie. Haar schoonzus vond dat zij veel te hard werkte voor een werkgever die dat naar haar mening niet waard was en haar broer vond dat zij zich te snel een mening over de bevolking van Nederlands-Indië had gevormd. In de brieven staat in diepste wezen de onderlinge zorg voor elkaar als familie voorop. Een familie met een eigen gedachtegoed waarmee zij hun maatschappelijke verantwoordelijkheid vorm gaven. Maar, de brieven laten vooral ook de eenvoudige dagelijkse dingen zien en geven daardoor enig inzicht in de karakters.

2.2.2 Eerste brieven na Dien’s vertrek uit Nederlands-Indië

De eerste brief na Dien’s vertrek uit Batavia naar Den Haag gaat met dezelfde boot als waar Dien en de familie Blom mee reizen. (De boot waarmee de terugreis werd gemaakt moet of de P.C. Hooft geweest zijn of de Zeeland).⁴⁹ ‘U zult weer blij zijn haar in uw armen te kunnen sluiten. Ik hoop dat Dien alles goed kan vertellen. Voor haar vertrek hebben we haar een klein examen afgenomen. Hansje die haar de laatste week als hij van zijn wandeling terugkwam altijd in de auto tegenkwam, zegt nu tegen elke auto tata en wijst met zijn vingertje, terwijl hij Minah (de baboe) vragend aankijkt. U moet Dien maar eens vragen hoe ze denkt over advies geven. (Prof. Henk Hoetink schreef regelmatig juridische adviezen voor onder meer het gouvernement). Indien je daar geld voor aanneemt vindt ze dat minderwaardig!’⁵⁰

⁴⁸ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 8-4-1930.

⁴⁹ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 28-4-1930.

⁵⁰ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 14-4-1930.

Henk vulde de brief onder andere met het volgende aan: ‘Tenslotte de 2e druk van Handelsrecht (arrestenbundel), waarmee ik al bijna klaar ben. Ik zal de copy volgende week, 23 april, aan Tjeenk (de uitgever) sturen. Hij schreef mij dat hij op mijn zuster rekende voor de correctie van de drukproeven, maar Dien zal natuurlijk geen tijd hebben. Daarom heb ik aan Scheltema (hoogleraar handelsrecht en burgerlijk procesrecht in Leiden) geschreven dat Dien hem zou opzoeken om met hem daarover te overleggen. Misschien kan een student van hem dat doen. Herinner Dien dus dadelijk aan dat bezoek!!’.⁵¹

Henk heeft zijn moeder een nummer van *De Stuw* gestuurd. ‘Dat is het tijdschrift van ter Haar, Schepper, Logemann en andere ethische heeren. Je ziet als je het eerste artikel leest en het onderschrijft hoever ze willen gaan. Komisch is dat Mance na no. 1 lid was geworden, maar nu geschrokken is van no. 3! Laat Dien het ook eens lezen!’.⁵²

De Stuw (1930-1934) was een progressief tijdschrift⁵³ met als bestuursleden onder anderen P.J. Koets en J.M.J. Schepper. De gedachte achter *De Stuw* was het opleiden van de Indonesiërs tot zelfstandigheid. Later zou Koets deze gedachte karakteriseren als ‘Hoogmoedige progressiviteit’.⁵⁴

Ondertussen hadden Henk en Jopie in Batavia in de krant gelezen dat Dien op 10 mei om half tien was aangekomen. ‘U vindt het natuurlijk echt fijn. Wat duurt dat nou weer lang voor we bericht van Dien’s reis krijgen’.⁵⁵

‘Is Dien weer aan het Amsterdamsche leven gewend en gaat ze iedere zondag ter pier? (Pierewaaien op de pier van Scheveningen, een geliefde vrijetijdsinvulling van Dien). Wat zouden we graag een keer meegaan. Maar misschien gebeurt dat nog wel eerder dan we denken’.⁵⁶

Henk vulde deze brief met het volgende aan: ‘Jopie schreef al dat wij een brief van oom Jules hebben: heel aardig en nog aardiger is dat hij mij het weekblad voor Privaatrecht vanaf 1893-1923 dus 30 delen heeft gestuurd! Dat is een hele aanwinst voor mijn bibliotheek, die nu voor Burgerlijk Recht vrijwel op peil is. Ik heb hier het groote werk van Opzoomer⁵⁷ en Land⁵⁸

⁵¹ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 14-4-1930.

⁵² Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 21-4-1930.

⁵³ *De Stuw*, orgaan der Vereeniging tot Bevordering van de Maatschappelijke en Staatkundige Ontwikkeling van Nederlandsch-Indië.

⁵⁴ Dolk, *Twee zielen, twee gedachten*, 79-80.

⁵⁵ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 11-5-1930.

⁵⁶ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 17-5-1930.

⁵⁷ Bedoeld wordt: *Het Burgerlijk Wetboek* van C.W. Opzoomer (1821-1892). Uitgegeven in drie banden. De eerste uitgave dateert van 1849, daarna is het meer dan 25 keer bewerkt en herdrukt.

⁵⁸ Bedoeld wordt: *Verklaring van het Burgerlijk Wetboek* van N.K.F. Land (1840-1903). Uitgegeven in zes banden. De eerste uitgave dateert van 1889-1899, daarna is het meerdere malen bewerkt en herdrukt.

gekocht, elk voor F 40,—, niet duur is dat⁵⁹. En hoe is het met Dien's bezoek aan Scheltema? Wat zal Dien geschrokken zijn toen de dokter blindedarmontsteking vermoedde! Wij zijn benieuwd naar de berichten van jullie weerzien'.

Op het terrein van het burgerlijk recht had Henk Hoetink kennelijk een regelmatig contact met zijn oom Jules of te wel notaris J.G. Hoetink te Groningen. In het voorwoord bij zijn *Arresten over Burgerlijk Recht* schrijft Henk Hoetink bij voorbeeld dat: 'De op hoogen prijs gestelde opmerkingen van J.G. Hoetink, Notaris te Groningen, waren aanleiding dat het aantal arresten iets vermeerderde'.⁶⁰

'We verlangen soms reusachtig naar Den Haag, vooral als we denken aan het pittige voorjaar. Wat afschuwelijk dat Dien weer beroerd is geweest en dan op een boot voel je je dubbel ellendig. Ik kan me zoo indenken dat het Dien alles de keel uithangt met dat mispunt te moeten samenwerken. Ik kan hem (Blom) heus niet zien alleen van horen zeggen en toen ik eenmaal dat snuit zag, werd ik heelemaal akelig. Ik ben benieuwd hoe ze er nog vandaan gaat. We raden je zeker aan een goede gelegenheid af te wachten om te verdwijnen. Het zou je humeur heelemaal bederven en het zou je dood nerveus maken. Je bent echter wel zoo bij de tijd om af te wachten. Wat grappig dat de *call of the East* Dien beet heeft. In het begin vond ze het hier niets prettig. Ons hart ging open toen we Dien's pier-foto zagen'.⁶¹

'Erg gezellig jullie brieven te krijgen. (Schrijft Henk Hoetink aan zijn moeder en zuster). Die van Dien bevatten ook veel wetenswaardigs: ik kan mij voorstellen de gretigheid waarmee Koopmans (een studievriend van Henk) berichten van Dien opzoog. Ik weet niet of Dien mijn conservatisme heeft toegelicht. Het is meer een kritische houding tegenover de stellingen van zulke ethische en nobele mensen als Ter Haar *cum suis*. Ik schreef Koopmans uitvoerig uit Pengalengan; langzamerhand zal mijn standpunt, dat in wezen niet is veranderd nu wel duidelijk worden. Rood ben ik evenmin als in Holland en indien ik daar zijn zou, dan zou ik weer net zoo conservatief zijn als voor mijn vertrek. Maar hier ligt de zaak heel anders. De inlanders zijn geen arbeidende klasse, maar het volk dat hier thuishoort'.⁶²

Dit laatste lijkt op zich bij eerste aanblik een duidelijke politieke stellingname, maar is dat uiteindelijk niet. De klassiek – zo men eventueel wil: de scholastiek – geschoolde jurist Henk Hoetink verwijst hier eerder naar het Natuurrecht dan dat hij een politieke uitspraak doet. Het gaat hier om een

⁵⁹ F 40,— (prijsniveau 1930) voor antiquarische juridische boeken (ook al gaat het om drie of zes banden), dit geeft aan met welke grote liefde Henk Hoetink zijn bibliotheek vorm gaf. Het is helaas niet bekend of Dien Hoetink zelf ook over een uitgebreide persoonlijke juridische bibliotheek beschikte.

⁶⁰ Hoetink, H.R., *Arresten over burgerlijk recht*, voorwoord.

⁶¹ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 23-5-1930.

⁶² Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 8-6-1930.

natuurlijke zedenwet, zoals met name in de scholastiek en in de op scholastiek geïnspireerde ethica, waarbij de mens het geheel der ethische normen onmiddellijk afleidt uit het wezen der dingen en zijn natuurlijke verhouding tot God, zijn medemensen en zichzelf. Henk Hoetink was overigens als jurist geen ‘aanhanger’ van enige toepassing van het Natuurrecht in de rechtspraak.⁶³ Het Natuurrecht staat als zodanig tegenover het positieve of geldende recht en heeft geen (in rechte afdwingbare) normatieve betekenis.⁶⁴

Een politieke plaatsbepaling zijn we noch in de briefwisseling noch in de publicaties van Henk Hoetink tegengekomen. Hetzelfde geldt voor Dien Hoetink. Waar stonden zij in het politiek krachtenveld van die jaren? Het beantwoorden van deze vraag blijft een ‘gissen’ naar het werkelijke antwoord.⁶⁵ De familie Hoetink was waarschijnlijk, zoals Henk Hoetink dit hierboven voor zichzelf benoemde, ‘conservatief’. Daarmee is nog geen antwoord gegeven op de vraag tot welke politieke partij zij zich het meest aangesloten voelden. Dit antwoord blijft praktisch moeilijk te geven, omdat de familie door haar intellectuele instelling in maatschappelijke en culturele zin juist niet conservatief, maar zeer liberaal en vooruitstrevend dacht.

In 1945 schreef Henk Hoetink overigens wel – samen met Ph. A. Kohnstamm en W.P.J. Pompe – de brochure: *Personalistisch socialisme: naar drieërlei fundering*. Zij poogden daarin gezamenlijk vanuit een humanistisch, een protestants-vrijzinnig en een katholiek uitgangspunt een personalistisch socialisme te funderen. Het personalisme is gebaseerd op de waarde van de persoonlijkheid en de erkenning daarvan in de maatschappij en het dagelijks leven. De effectuering van dit uitgangspunt bleek voor Henk Hoetink uiteindelijk niet in de praktische politiek te liggen. In 1946 was hij mede-oprichter van het Humanistisch Verbond, waarvan hij ook enige tijd bestuurslid en voorzitter is geweest. In 1946 zou hij voor de radio spreken over ‘Humanisme en Leven’.⁶⁶ Maar zijn aandacht zou buiten de wetenschap toch het meest getrokken worden door het werk voor de Maatschappij tot Nut van het Algemeen. Van 1946 tot 1959 zou hij als bestuurslid en tweemaal als voorzitter in het hoofdbestuur van deze organisatie zitting hebben.⁶⁷

Zo beëindigen we de beschrijvingen van de avonturen van Dien Hoetink op haar reis naar Nederlands-Indië. Wij zullen haar nu aan de hand van de briefwisseling met Nederlands-Indië verder thuis in Nederland volgen.

⁶³ Telefoongesprek met drs. Hans R. Hoetink op 15-01-2004.

⁶⁴ Langemeijer, ‘Balans van de Duitse Rechtsfilosofie’, 581.

⁶⁵ Deze vraag is in diverse gesprekken met Drs. Hans R. Hoetink aan de orde geweest. Ook voor hem is er geen duidelijkheid over de politieke plaatsbepaling van zijn ouders en tante.

⁶⁶ Hoetink, *Het humanisme in de maatschappij*.

⁶⁷ Pitlo, ‘Hendrik Richard Hoetink’, 89-90.

2.3 Hoe moeizaam de arbeidsrelatie met de firma Blom en Van der Aa beëindigd werd

De arbeidsrelatie met Blom en Van der Aa scheen snel verder te verslechteren. Halverwege juni 1930 vroeg Jopie per brief of het wel verstandig was dat Dien een kamer in Amsterdam zocht. ‘Als ze toch het idee heeft om weg te gaan.... Ellendig dat de toestand nog steeds zo gespannen is’.⁶⁸ Dien slaagde er evenwel vrij snel in om een kamer met de nodige privacy te vinden en verhuisde toch naar Amsterdam.

Het vinden van een andere (passende) baan was, gezien de crisis waarin de (wereld)-economie zich bevond een groot probleem. Het werken bij Blom en van der Aa viel Dien echter zo zwaar dat zij er aan dacht om naar Nederlands-Indië te vertrekken.⁶⁹ Voordat deze plannen nader vorm konden krijgen barstte de bom in de relatie tussen Dien en haar directeur Blom. ‘Zoo is het dan toch tusschen Dien en Blom tot een botsing gekomen. Het was te voorzien. Ik ben erg benieuwd naar haar verdere berichten en wat er nu is afgesproken. Ik vind het een vreeselijke kerel, ik geloof dat ik na twee weken al met hem overhoop zou hebben gelegen. Ik kan me begrijpen dat Dien na die hatelijke opmerkingen dol was’. Aldus de brief van Jopie Hoetink.⁷⁰

In juli 1930 hebben Dien Hoetink en directeur Blom hun ruzie echter toch weer bijgelegd en was er sprake van een verzoening. Jopie vond vanuit Indië dat het ‘goed is dat dat heerschap eens een lesje heeft gehad’.⁷¹ Uit deze omschrijving zou je kunnen opmaken dat met name de heer Blom geprobeerd heeft zich van zijn goede kant te laten zien en dat er afspraken zijn gemaakt over de wijze waarop beiden in het vervolg zouden samenwerken. Het gaf ook aan dat de heer Blom zijn directiesecretaris Dien Hoetink liever niet kwijtraakte. Dien ging – om tot rust te komen? – op vakantie met haar moeder naar het Duitse Bad Bentheim en pakte daarna weer een oude liefde op: zij ging zeilen.⁷² Het is niet meer te achterhalen met wie zij de zeilsport beoefende. Bentheim, in het Duitse graafschap Bentheim net over de grens bij Enschede, was destijds al een bekend vakantieoord voor Nederlanders. Deze aantrekkingskracht hield mede verband met het feit dat de vorst van Bentheim was gehuwd met prinses Pauline van Waldeck-Pyrmont, een zuster van Koningin Emma.

Dien kampte ondertussen met niet nader gedefiniëerde gezondheidsproblemen en met problemen aan één van haar ogen.⁷³ Broer Henk maakte zich hier zorgen over en schreef het volgende aan Dien: ‘Als dat oog nu niet beter

⁶⁸ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 15-6-1930.

⁶⁹ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 22-6-1930.

⁷⁰ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 28-6-1930.

⁷¹ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 11-7-1930.

⁷² Briefwisseling Indië-Den Haag, brieven van 20-7-1930, 3-8-1930 en 1-9-1930.

⁷³ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 17-8-1930.

wordt, en je wil eens iemand anders dan van Hoorn, ga dan naar (prof.) van der Hoeve in Leiden, vlakbij het station, tegenover Meijers.⁷⁴ Visite kostte mij F 25,—, het is de beste van het land en wat het kost is voor mijn rekening. Hij heeft gewoon spreekuur: dus neem een trammetje naar Leiden'.⁷⁵

Aan het einde van het jaar 1930 vatte de heer Blom het plan op om in het komende jaar opnieuw naar Nederlands-Indië te gaan. Dien wilde wel graag meegaan, met name om haar broer, schoonzus en hun zoontje Hans te bezoeken, maar zij kon de moed niet opbrengen om opnieuw een dergelijke reis met Blom te maken.⁷⁶

Al in januari 1931 beklaagde Dien zich opnieuw over de uiterst vervelende werksituatie bij Blom en van der Aa. Het probleem bleef echter dat zij geen ander werk kon vinden.⁷⁷ Het gevolg was wel dat zij zich weer ziek voelde. Begin februari schreef schoonzus Jopie:

Ik heb een zuinigheidsbeveling. Er gaan geruchten dat met Juli de salarissen van de ambtenaren met 10% verminderd worden. De toestand is hier niet rooskleurig. We raden Loesje af naar hier te komen voor een baan, want er worden geen vrouwen meer aangenomen. Ze moet het nog maar een beetje trachten uit te zingen, want in Holland liggen de banen zeker ook niet voor het grijpen. Het is wel ellendig dat Blom zo'n ellendeling is. Vooral als je met zoo iemand moet samenwerken. Ja het is afschuwelijk de heele dag met zulke mensen te moeten werken. We hopen dat Loesje weer heelemaal beter is. Er komen natuurlijk heel veel zenuwen bij.⁷⁸

In februari 1931 kregen Henk en Jopie Hoetink er in Batavia lucht van dat moeder Hoetink in Den Haag dochter Dien had aangeraden om ontslag bij Blom en van der Aa te nemen en na enige maanden rust eens te gaan omzien naar ander werk. Broer Henk was furieus: 'Maar ik wil je haastiglijk (per luchtpost en alleen gericht aan Dien) nog waarschuwen om dat vooral niet te doen. In dezen tijd een goed betalende baan weg te gooien als je geen vermogen hebt en niets anders aan de hand, is pure dwaasheid. Je weet dat de malaise zich nu in Indië ook hevig doet gevoelen, de landsinkomsten dalen maandelijks. Op zijn laatst Juli zal er een salarisverlaging voor ambtenaren zijn van 10%. Hier is het voor jou onmogelijk om vooreerst een baan te vinden. Op goed geluk naar Indië komen zou in deze tijden gekkenwerk zijn. En over de arbeidsmarkt in Holland, hoef ik je toch waarachtig niet in te lichten. Je kunt toch geen oogenblik in ernst veronderstellen dat jij thans in Holland binnen 'een paar maanden' wel wat anders zou vinden! En hoeveel

⁷⁴ Bedoeld wordt de jurist prof.mr. E.M. Meijers die vaker door Dien thuis bezocht is.

⁷⁵ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 8-9-1930.

⁷⁶ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 30-12-1930.

⁷⁷ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 21-1-1931.

⁷⁸ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 2-2-1931.

zou dat dan wel betalen? Zeker niet de helft van wat je nu hebt'.⁷⁹ Henk Hoetink begreep er niets van. Hoe kwam zijn moeder tot zo'n, in zijn ogen, vreselijk dom advies? Hij had zich er kort daarvoor over verbaasd hoe 23 vacatures voor manlijke⁸⁰ juristen voor het gouvernement in Nederlands-Indië in een mum van tijd konden worden vervuld met Hollandse juristen, voor een deel uit zeer goede families met overeenkomstige relaties die niets en niets in Holland konden vinden. Henk Hoetink wreef zichzelf daarom de ogen uit bij het lezen van het advies van zijn moeder aan Dien: 'om deze betrekking er aan te geven en (dat) je dan wel gauw wat anders zult vinden'.

Per dezelfde datum liet ook schoonzus Jopie per zeepost weten dat zij zeer benieuwd was hoe het bij Blom en van der Aa ging. Dien werd aangeraden haar werk enkel te beschouwen als een bron die geld opleverde. 'Blom is nooit hoogstaand geweest en zal het zeker nooit worden. Zooveel mogelijk scènes vermijden. Als Dien hem in de steek laat, heeft hij toch direct weer een ander, met geld bereikt hij toch alles?' Op verzoek van Dien had Jopie een zekere Annie Matthes bezocht en naar aanleiding van dit bezoek meldde zij het volgende aan Dien: 'Ik zei haar dat je had gevraagd of er hier niets was. Zij ried je af om voor eigen risico naar Indië te gaan, als je uitgestuurd kan worden is het iets anders. Zij heeft ook haar ontslag vanwege de malaise. Ze woont heel aardig, niet zoo ver van mij weg en voor zoover ik kan zien aardig ingericht met antiek. als je behoefte hebt haar te schrijven, ze woont Wilhelminalaan 64'.

Er was geen andere keuze voor Dien en daarom sukkelde zij door in haar baan bij Blom en van der Aa. Dit leidde wel opnieuw tot gezondheidsproblemen. In de winter van 1931 had zij voortdurend problemen met haar ingewanden. Moeder Hoetink zocht Dien dan ook vanuit Den Haag in Amsterdam op.⁸¹ Jopie liet weten dat zij de brieven van Dien erg down vond. 'Er zijn altijd zoo nu en dan vervelende periodes in 's mensen leven, maar dan staan er weer aangename te wachten, tenminste zoo is mijn ondervinding altijd, je moet onaangename hebben doorgemaakt om van de prettige te kunnen genieten'.⁸² Een paar weken later sprak Jopie de wens uit dat de volgende brief wat positiever mocht zijn over 'de zorgen van Loesje. Dat zoo'n ellendeling haar toch zoo van streek kan maken'.⁸³

De zomer van 1931 bracht even rust omdat directeur Blom op reis ging naar Nederlands-Indië. 'Wat is die Blom toch een ondier. Ging hij maar weg. Laat Dien maar blij zijn dat zij niet met hem getrouwd is'. Aldus Jopie Hoe-

⁷⁹ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 19-2-1931.

⁸⁰ Zoals we eerder zagen was het zelfs aan het begin van de jaren dertig nog zo dat veel functies alleen voor mannen open stonden.

⁸¹ Briefwisseling Indië-Den Haag, brieven van 23-2-1931 en 10-3-1931.

⁸² Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 2-4-1931.

⁸³ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 21-4-1931.

tink.⁸⁴ In juni verhuisde Dien in Amsterdam naar een kamer met een eigen balkon en telefoon. Zij werkte nog steeds bij Blom en van der Aa. In Batavia hoorden Henk en Jopie van een zekere Van Mastwijk die bij Blom en van der Aa in Batavia werkte dat het Dien waarschijnlijk niet zou lukken om tot het einde van 1931 bij Blom en van der Aa te blijven werken. ‘Hoe weet hij dat? Zijn dat eigen gevolgtrekkingen of heeft Dien wat losgelaten?’⁸⁵

Blom was in juli 1931 inderdaad in Nederlands-Indië aangekomen. Jopie meldde hierover dat zij in een gesprek met Johan (waarschijnlijk de eerder genoemde Van Mastwijk) had vernomen dat Blom tegen deze Johan over Dien gezegd had dat ze ‘òf gek òf professor zou worden’.⁸⁶

Ondertussen kreeg Henk in Batavia een andere baan aangeboden door Buttingha Wichers, de president van de Javaasche Bank. Henk wilde echter in Indië niets anders zijn dan professor. En die rol van professor nam hij ook een beetje aan naar zijn zus Dien toen hij haar het volgende schreef: ‘De raad van Smit om, ten einde je kennis van Burg. Recht op te gaan halen, te gaan promoveeren of artikelen te schrijven, lijkt mij niet zeer praktisch. Ik zou eerder zeggen neem een abonnement *WPNR*.⁸⁷ en lees de jaargangen 1931, 1930, enz. door. Het lijkt mij geschikt om de dure boeken van L.C. Hofmann, *Verbintenissenrecht* en *Zakenrecht* (beide 1931) te koopen en door te nemen. Ze zijn gebouwd op Meijers’ colleges en zeer onderhoudend. (Hofman verwijst de lezer van zijn boeken regelmatig naar de arrestenbundels van Henk Hoetink)⁸⁸. Verder is er in 1931 een derde druk van Meijers’ *Erfrecht* verschenen. Ik kom weer eens met mijn idee: waarom word je geen advocaat in Deventer? Onze naam is daar nog wel bekend.’⁸⁹

Na deze wijze raad vroeg hij in één adem door aan Dien of zij inmiddels kans had gezien om Huxley te lezen. Voortdurend zie je in de brieven vanuit Indië naar Holland dat er – en dit gebeurde over en weer – adviezen worden gegeven om bepaalde (internationale) literatuur te lezen en bepaalde concerten en toneelvoorstellingen te bezoeken.

De familie in Nederlands-Indië bleef erg nieuwsgierig naar het antwoord op de vraag of Dien nu inderdaad Blom de bons had gegeven en hoe hij dan daarop gereageerd zou hebben. In augustus 1931 meldde Henk dat de firma Van Heusden en Mees (een particuliere bank in Batavia) surséance van betaling had aangevraagd en dat hij in Batavia had horen beweren dat ‘Blom er leelijk bij betrokken is’. In dezelfde brief verbaasde Henk Hoetink zich erover dat Dien geen lid was van de Nederlandse Juristenvereniging. ‘De jaar-

⁸⁴ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 24-5-1931.

⁸⁵ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 2-6-1931.

⁸⁶ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 6-7-1931.

⁸⁷ *Weekblad voor Privaatrecht Notaris-ambt en Registratie*.

⁸⁸ Hofmann, *Het Nederlandsch verbintenissenrecht*, twee delen, diverse plaatsen.

⁸⁹ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 23-7-1931.

vergadering zou een goede gelegenheid zijn geweest om met veel bekende juristen kennis te maken'.⁹⁰ En aldus volgens de moderne hedendaagse *praxis* te netwerken voor een nieuwe baan.⁹¹

In september 1931 was het nog steeds onduidelijk of Dien inmiddels bij Blom en van der Aa vertrokken was. Dien was opnieuw lichamelijk niet in orde. 'Wat vervelend dat Dien zich nog steeds niet lekker voelt. De spanning is nu toch gebroken, ze heeft het toch aan Blom gezegd. Heeft ze zich wel eens degelijk laten onderzoeken? Ze gaat toch wel op tijd naar bed? Bloedarmoede misschien?'

Daarnaast bleek er voor Dien ondertussen ook een ander probleem te spelen. Zij had op dat moment een liefdesrelatie waar moeder Hoetink minder blij mee was. Henk schreef daar het volgende over: 'Wat je (je is moeder Hoetink-Jongbloed in Den Haag) schrijft over een 'hartelijke brief' aan Dien begrijp ik niet. Ik gaf haar m.i. verstandige raad. Of dacht je dat ik een ethische predikatie zou gaan houden? Laat ze de tien Geboden dan herlezen. Vanuit Indië kun je dergelijke dingen lastig schrijven; ze is nu ook oud genoeg om zelf te oordeelen wat ze moet doen en laten'.⁹²

In november 1931 werd eindelijk duidelijk dat Dien per 1 januari 1932 ontslag zou nemen bij Blom en van der Aa. Henk zag met zorg de toekomst van Dien na deze datum tegemoet. 'De economische toestand zal in 1932 en 1933 niet verbeteren, eerder nog steeds slechter worden, daar sterke protectie aan alle kanten voor de deur staat. Werkloosheid zal toenemen. Wil je wel in gedachten houden Dien, dat je niet op financiële steun van mij hoeft te rekenen? En dat je niet aan het kapitaal⁹³ mag komen?'. Ook had Dien, ondanks dat zij inmiddels haar baan had opgezegd en derhalve wist dat zij eind december haar vrijheid zou herkrijgen, inmiddels hartklachten ontwikkeld.⁹⁴

Rond de Kerstdagen van 1931 verbleef Dien (tijdelijk) weer onder moeder's hoede in de Tasmanstraat in Den Haag of had zij daar in de buurt een kamer gehuurd. Henk schreef aan zijn moeder: 'Ik ben benieuwd of je nu, zoals je hoopt, een oogje op haar kunt houden. Ik zou mij er in elk geval maar niet te veel mee bemoeien en mij er in geen geval veel van aantrekken. Let liever beter op je eigen lever, nieren en galblaas en ga naar een goede specialist'.⁹⁵

⁹⁰ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 6-8-1931.

⁹¹ In de 'Naamlijst der gewone leden' in de *Handelingen van de Nederlandsche Juristen-Vereeniging van 1936* komt de naam van Dien Hoetink voor het eerst voor.

⁹² Briefwisseling Indië-Den Haag, brieven van 15-8-1931 en 22-8-1931.

⁹³ Met kapitaal wordt hier bedoeld het kapitaal dat door Dr. H.R. Hoetink bijeen was gebracht als pensioenvoorziening voor zijn vrouw en henzelf. Dit kapitaal was ondergebracht bij de firma Pander in Den Haag. De familie Pander was aangetrouwde familie van de Hoetinks.

⁹⁴ Briefwisseling Indië-Den Haag, brieven van 6-11-1931 en 20-11-1931.

⁹⁵ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 24-12-1931.

Dien Hoetink rond 1930.

In het begin van 1932 leek Dien te genieten van zoals Jopie het beschrijft: haar *dolce far niente*. Zij logeerde bij haar familie in Maarn en ging zelfs op vakantie naar Parijs en bezocht daar onder meer Versailles. Haar broer en schoonzus in Nederlands-Indië stuurde zij vanuit Parijs een ets van de Rue Royale, die door Henk in dank werd aanvaard en op zijn werkkamer werd opgehangen.⁹⁶ In Maarn woonde in huize 't Wed aan de Amersfoortseweg de familie E. Bangert-Jongbloed. Dit waren de zuster en zwager van de moeder van Dien. Tevens woonde

daar de dochter van de familie Bangert die gehuwd was met L.R. Koolemans Beijnen. De familie Bangert bezat eerder een tabaksonderneming in Nederlands-Indië. Aldaar in Tandem Hilir had op 18 juli 1899 het huwelijksfeest van de ouders van Dien Hoetink plaatsgevonden. 't Wed was en is, schitterend gelegen aan de buitenkant van Maarn en was vóórdat de families Bangert en Koolemans Beijnen er in trokken lange tijd in gebruik als hotel-pension.⁹⁷ Hier, temidden van hun familie, brachten Dien en haar moeder vaak de weekends en (korte) vakanties door. Maarn was vanuit Den Haag gemakkelijk met de trein te bereiken.

Uit een brief van Jopie Hoetink van maart 1932 is duidelijk op te maken dat Dien nu wel vrij was van de kennelijk onmogelijke werkrelatie met directeur Blom, maar dat zij ondertussen was terechtgekomen in een zeer ingewikkelde liefdes-affaire.

Lieve Moes en Dien,Wat Loesje's brief betreft, ik kan me haar toestand indenken, en ook ik begrijp niet waarom of die vrouw haar man niet loslaat, vooral daar haar toch duidelijk is gemaakt dat zij niets meer voor hem beteekent. Ik zou het voor mijn gevoel minderwaardig vinden me toch aan zoo'n man te blijven vastklampen. Ik geloof dat de moderne vrouw zoiets niet zou doen, die haar eergevoel zou er tegen in opstand komen en wat betreft het bij elkaar blijven om de kinderen dat vind ik dwaasheid, de kinderen kunnen zich in zoo'n omgeving niet gelukkig voelen, daar de harmonie ontbreekt. Ik zie het heele geval voor Dien als

⁹⁶ Briefwisseling Indië-Den Haag, brieven van 19-1-1932, 24-3-1932 en 1-4-1932.

⁹⁷ Gemeentearchief van Maarn te Wijk bij Duurstede.

Prof. Henk Hoetink, zijn vrouw Jopie Hoetink-Gertges met hun zoon Hans en Dien Hoetink op het terras van de Van der Houtlaan 10 in Batavia (februari 1930).

hopeloos. Ik hoop dat er zich gauw iets voordoet waar ze zich aan kan geven. Ellendig dat de toestand hier zoo beroerd is, wij zouden haar anders raden naar Indië te komen. Ik hoop dat het verblijf te Parijs haar goed heeft gedaan. Het is een moeilijke tijd voor haar, waar ze moedig tegen moet vechten, anders komen er allerlei akelige dingen voor haar zelf uit voort. Het is zoo moeilijk alles op papier te zetten, als je met elkaar praat is dat zooveel prettiger. Ellendig dat dat niet kan. Laat Loesje er echter van overtuigd zijn dat we met haar meevoelen en dikwijls over het geval praten.
.....⁹⁸

Deze brief is dan wel in een oude spelling geschreven, de gedachtegang over echtscheiding als zodanig, de rol van de vrouw, de houding van de man en de gevolgen voor de kinderen mag voor het jaar 1932 beslist als vooruitstrevend worden benoemd. Of zo men liever wil: een dergelijke houding paste bij de intellectueel-liberaal maatschappelijke en culturele opvattingen van de familie Hoetink: 'Het nieuwe programma voor de Volksuniversiteit voor 1933 hebben wij juist een paar dagen geleden opgesteld; ikzelf ga nu ook optreden, in Maart a.s. met een cursus over Huwelijk en Echtscheiding in 5 lessen',⁹⁹ schrijft Henk Hoetink. Aan Dien en zijn moeder zond hij later de uittreksels van zijn voordrachten.¹⁰⁰

⁹⁸ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 18-3-1932.

⁹⁹ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 1-12-1932.

¹⁰⁰ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 30-3-1933.

Hoe liberaal de opvattingen van de familie ook waren Jopie Hoetink voelde erg met haar schoonzusje mee: ‘Want ik merkte wel uit haar brieven dat ze erg veel van hem hield. Als je zoiets op je 18e jaar meemaakt kom je er eerder overheen dan op wat oudere leeftijd lijkt me. Dien is wel heel verstandig maar in dergelijke zaken helpt verstand niet veel. We vinden het erg beroerd voor haar en kunnen haar verdriet volkomen begrijpen. Ellendig dat we toch zoo ver weg zitten’.¹⁰¹

Overigens zou, volgens mededeling van Hans Hoetink, deze ‘partner’ van Dien Hoetink – dit was een Haagse zakenman – na afloop van Wereldoorlog II een bezoek aan de familie Hoetink in Amsterdam brengen om hen zijn leedwezen te betuigen met het verlies van Dien.

De vierde druk van de bundel *Arresten over Burgerlijk Recht* van Henk Hoetink is in voorbereiding. Henk vond het prachtig dat Dien de laatste correctie op zich nam: ‘Doe het vooral nauwkeurig!’. Schreef hij haar. ‘Je weet er is eens in het *WPNR* een artikel verschenen over een drukfout in de eerste druk van mijn boekje! Als Meijers er nog een paar arresten bij wil zetten, best; bewerk jij die dan maar; zie of de conclusie een eigen meening geeft en hoe de argumentatie is en beslis jij of je haar wilt nemen of niet. Schrap verder in het arrest alleen het werkelijk overbodige (meestal niet te veel!) en let er vooral op dat de rest in zijn geheel en op zich zelf begrijpelijk blijft! Jij kunt dat dus afdoen; al wil ik wel vernemen welke arresten Meijers opgaf. Ik schreef je zelf nog over 2 die mij achteraf er bij schenen te behooren; misschien zijn het wel dezelfde’.¹⁰²

Deze brief van Henk was zijn reactie op een schriftelijk verslag van Dien over haar bezoek aan prof. Meijers in Leiden. Daarmee was prof. Meijers toch zeker op de hoogte van het feit dat Dien zonder werk zat. Hij zal haar op dat moment, gezien de crisistijd en de daarbij behorende werkloosheid onder met name ook de academici, geen alternatief hebben kunnen bieden. Maar hij was nu wel op de hoogte en kon haar ‘in portefeuille’ houden ten behoeve van zijn netwerk van werkgevers zowel in de publieke als private sector.

De heruitgave van de arrestenbundel van Henk bracht Dien ook in persoonlijk contact met de heer Tjeenk van uitgeverij H.D. Tjeenk Willink & Zoon N.V. te Haarlem. De heer Tjeenk werd afgeschilderd als een allerprettigste man, zeer *gebildet* en zelfs een beetje schuchter. Zoals we later nog zullen zien zou er in 1933 bij Tjeenk Willink een boek uitkomen over de nieuwe Wet op de Omzetbelasting. Een boek dat toch vooral Dien Hoetink als auteur zou hebben.

¹⁰¹ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 10-3-1932.

¹⁰² Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 23-11-1932.

In diezelfde brief kaartte Henk Hoetink op een bedekte wijze zijn kritiek aan op de Leidse leermeester van Dien en hemzelf, prof.mr. C. van Vollenhoven:

Ik heb morgen om 8 uur college, wat zeg je daarvan. Op bijzonder verzoek van de studenten en omdat 't zoo in verband met anderen wel noodig is. Ik geef dan 8-10 Rom-recht, met zooveel enthousiasme dat ik merk dat ze het wel aardig vinden. Ik doe mijn best gauw te laten uitkomen het vaste, heldere, krachtige ervan; het volkomen afwezig zijn van "poëzie", magie of gevoel. Het is hard en klaar. Je moet eens opslaan als je in een bibliotheek bent de voordracht die v. Vollenhoven hier in Batavia heeft gehouden over de Poëzie in het Ind.recht, opgenomen in Indisch Tijdschrift voor het Recht deel 136 afl. 3.

Het jaar 1933 begint voor Dien Hoetink met een door haar te houden lezing. Onduidelijk is over welk onderwerp de lezing wordt gehouden. Schoonzus Jopie stuurt een advertentie betreffende een baan in Indië. Broer Henk wil de advertentie alleen sturen om te laten zien dat er in Nederlands-Indië zo nu en dan nog wel enkele banen voor juristen zijn, maar schoonzus Jopie wil Dien een daadwerkelijke kans op een baan in Indië bieden. Zij neemt daarom contact op met mr. J.J. Schrieke, op dat ogenblik directeur van Justitie, die haar doorverwijst naar mr. P.G.F. Ophof de directeur van het Graanwezen. Deze Ophof was een goede bekende van de familie Hoetink en Jopie benaderde hem daarom met de vraag of Dien mee mocht dingen naar deze vacature. 'Hij zei eerst we moeten trachten iemand hier te vinden, want overtochtgeld mogen we in deze omstandigheden niet betalen. Toen ik al je qualiteiten opnoemde – kinderpolie voorop – , scheen hij er wel iets voor te voelen, te meer daar hij vreesde hier niet zoo gemakkelijk te slagen. Hij had in de advertentie gezet onderdirectrice, maar het was de bedoeling opgeleid te worden tot Directrice. Er zijn heel mooie vooruitzichten aan verbonden. Hij zei dat het maximum F 1000,-- bedroeg p.m. Voel je er iets voor solliciteer dan direct per vliegbrief. Hij vond het erg jammer dat je niet hier was, dan zou hij je eens kunnen zien en met je kunnen praten. Je zou dan echter tamelijk vlug moeten komen, want de plaats is op het ogenblik al vrij. Ik denk dat moes me wel kan aanvliegen, maar ik vond dat ik deze kans niet mocht laten voorbijgaan. Je moet niet denken dat je vrije overtocht krijgt, maar je zou al heel goedkoop hier kunnen komen. Enfin je zou dat natuurlijk uitvoerig moeten vragen. Schrijf in vredesnaam duidelijk.¹⁰³ Ik hoop niet dat je me bedillerig vindt, dat ik me met jouw zaken bemoei'.¹⁰⁴

¹⁰³ De handgeschreven teksten van Dien Hoetink die wij terugvonden in de archieven van de Landbouwcrisisorganisatie en van het Rijksbureau voor Voedselvoorziening in oorlogstijd tonen een uiterst moeilijk leesbaar en naar rechts achterovervallend handschrift.

¹⁰⁴ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 1-3-1933.

Wat we nog niet wisten is dat Dien Hoetink kennelijk na haar afstuderen ook nog werkzaam is geweest bij de kinderpolitie. Of heeft zij tijdens haar studie in Leiden iets aan Kinderrecht gedaan misschien? Hierover zijn verder geen gegevens teruggevonden. Had de baan die in Nederlands-Indië vacant was met het ‘Graanwezen’ te maken? Het kan ook zo geweest zijn dat mr. P.G.F. Ophof naast zijn functie als directeur van het Graanwezen bij voorbeeld ook voorzitter van de Raad voor de Kinderbescherming was en een (onder-) directeur voor deze Raad zocht. Anders is niet te verklaren waarom de ervaring van Dien bij de kinderpolitie zo van belang was.

Werden de ambtenaren in Nederlands-Indië reeds gekort op hun inkomen, de economische situatie in Nederland verslechterde ook dermate dat Henk en Jopie besloten om vanaf juli 1933 F 20,-- per maand naar moeder Hoetink in Nederland te zenden. Dit zou overigens ook betrekking kunnen hebben op een gewijzigde aflossing van een lening die zij bij moeder Hoetink hadden afgesloten. Begin 1933 schrijft Jopie nog uit Batavia: ‘Ook uit Holland hoor je de vreeselijkste dingen, mensen die *well to do* zijn geweest en nu straatarm. Wat een geluk dat uw geld tot nog toe zo veilig is bij Pander¹⁰⁵ en ze nog steeds die rente betalen’.¹⁰⁶

Dien vindt een kamer in Den Haag bij een zekere mevrouw Carpentier, een weduwe, die een goede vriendin is van de familie Logeman in Nederlands-Indië. Naar het schijnt een ‘alleraardigste en beschaafde vrouw’.¹⁰⁷

2.4 Dien Hoetink schrijft een boek over de Wet op de Omzetbelasting

In december 1933 werd er vanuit Indië voor het eerst gesproken over het ‘omzetbelastingboekje’ van Dien.¹⁰⁸ Door het voortduren van de economische wereldcrisis besloot de Nederlandse regering om ter bestrijding van de dalende inkomsten voor 's rijks schatkist over te gaan tot het heffen van omzetbelasting. In het najaar van 1933 werd de Wet op de Omzetbelasting door de Staten-Generaal aangenomen en de inwerkingtreding werd vastgesteld op 1 januari 1934.

Het ging hier om een algemene verbruiksbelasting die door éénmalige heffing (via een zegel of via een aanslag door de inspecteur van de belastingen over de omzet van een fabrikant) werd geïnd en wel wanneer de goederen door de fabrikant werden afgeleverd, eventueel dus – en dit kwam veelvuldig

¹⁰⁵ De firma Pander was een toonaangevend bedrijf voor meubelinrichting in Den Haag. Dien's oom Berend-Jan Hoetink was getrouwd met Geertruida Pander de dochter van Hendrik Pander van dit meubelbedrijf. Dien's ouders hadden hun in Nederlands-Indië gespaarde kapitaal als ‘pensioenvoorziening’ bij de firma Pander ondergebracht.

¹⁰⁶ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 2-2-1933.

¹⁰⁷ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 31-5-1933.

¹⁰⁸ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 3-12-1933.

voor – vóórdat er sprake was van een eindproduct.¹⁰⁹ Kortom de Wet op de Omzetbelasting was een zeer gecompliceerde regeling en daarom was er grote behoefte aan een praktisch handboek.

De uitgever Tjeenk Willink vroeg aan de Haagse advocaat en procureur mr.dr. H.F.A. Völlmar om een ‘gids voor de praktijk’ te schrijven inzake de toepassing van de Wet op de Omzetbelasting van minister van Financiën P.J. Oud.¹¹⁰ Völlmar nam deze opdracht aan, maar hij kon door drukke praktijkwerkzaamheden zijn toezeggingen niet nakomen. Hij was dan ook erg blij dat hem ‘in de persoon van Meijuffrouw Mr. E.W. Hoetink een medewerkster was toegevoegd, die het leeuwenandeel van het aan de samenstelling van het boek verbonden werk voor haar rekening wilde nemen en ook genomen heeft’.¹¹¹

Völlmar was niet alleen advocaat maar ook een bekend publicist. Hij schreef diverse werken over bijvoorbeeld het Verbintnissenrecht, het Handelsrecht en over het Faillissementsrecht. Hij maakte daarbij gebruik van de arrestenbundels van Henk Hoetink, die hij omschrijft als: ‘de nuttige arrestenverzameling van prof. Hoetink’.¹¹²

Het boek over de omzetbelasting geeft in hoofdstuk II in het kort de ‘Geschiedenis van de totstandkoming der wet’. Daarbij wordt teruggegaan tot de 5e eeuw vóór Christus. Een rechtshistorische aanpak die aan de Juridische Faculteit in Leiden door ‘grootheden’ als de professoren E.M. Meijers (Burgerlijk Recht) en A.S. de Blécourt (Oud-Vaderlands Recht) aan hun studenten werd onderwezen. Zonder de kennis van de historie van een wet is in deze visie de *praxis* of wetstoepassing onmogelijk. Voor Meijers was de algemene privaatrechtswetenschap niet compleet zonder diepgaand historisch onderzoek en waren beide noodzakelijk om tot een goede rechtsbedeling in het heden te geraken en tot goede rechtsvorming voor de toekomst.¹¹³ Vanuit deze traditie werkte ook Dien Hoetink in dit boek en bij haar latere wetgevende arbeid. De Smidt ziet de rechtshistoricus als de tuinman in de hof van Themis;¹¹⁴ hij rooit hetgeen eruit moet; hij snoeit de oude stammen; hij ent ook twijgen van het oude op het jonge hout.¹¹⁵

Met het schrijven van dit boek over de omzetbelasting (150 pagina’s) had Dien Hoetink, al bijna twee jaar zonder werk, een mooie klus en bijbehorende inkomsten.

¹⁰⁹ Völlmar en Hoetink, *De wet op de omzetbelasting*, 3.

¹¹⁰ Wet van 25 oktober 1933 “tot heffing van eene Omzetbelasting”, *Staatsblad* 546.

¹¹¹ Völlmar en Hoetink, *De wet op de omzetbelasting*, voorwoord.

¹¹² Völlmar, *Het Nederlandsch Handelsrecht*, VI en 9.

¹¹³ Van Oven, ‘In memoriam E.M. Meijers’, 555.

¹¹⁴ Themis is de Griekse Godin van de Gerechtigheid. Themis betekent letterlijk wet.

¹¹⁵ De Smidt, *Codificatie-perikelen*, 16.

In het exemplaar van het boek *de Wet op de Omzetbelasting* dat tijdens het onderzoek voor deze biografie bij de Universiteitsbibliotheek van Maastricht werd opgevraagd, vond ik tot mijn grote verrassing een visitekaartje dat kennelijk ooit door een eerdere gebruiker of lener (tientallen jaren geleden) als bladwijzer was gebruikt. Deze gebruiker was een collega van Dien bij de firma Blom en van der Aa uit Amsterdam en wel: de vertegenwoordiger J.J.W. v.d. Heuvel. Er was dus ook na haar vertrek bij Blom en van der Aa interesse voor haar werk.

Het Nederlandsch Juristenblad schrijft over het werk van Völlmar en Dien Hoetink: ‘Dit boek geeft van de wet, die zooveel moeilijkheden dreigt te zullen meebrengen (of reeds medebrengt) een systematische behandeling. De voorbeelden, waarmede de schrijvers hun weergave van de wet en hun be-toog nogal eens illustreeren, maken den indruk gekozen te zijn om althans den meest voor de hand liggenden twijfel omtrent de strekking van vele bepalingen voor te zijn’.¹¹⁶

Het Weekblad voor Privaatrecht, Notaris-ambt en Registratie bespreekt een aantal boeken dat ter gelegenheid van de nieuwe wet uitkomt. Het boek van Völlmar en Hoetink wordt hier omschreven als een boek dat ‘de stof op korte doch krachtige wijze behandelt’. Met name wordt er op gewezen dat deze schrijvers als enige de omzetbelasting als een verteringsbelasting beschouwen en daarmee aangeven dat de naam omzetbelasting verkeerd gekozen is. Concluderend schrijft het *WPNR*: ‘Het is een belangrijk werk, dat de schrijvers geleverd hebben en zeker zal daarvan invloed uitgaan op de te verwachten jurisprudentie’.¹¹⁷

In december 1933 komt in Nederlands-Indië eindelijk het verlossende woord: Dien heeft een baan!

2.5 Dien en Henk Hoetink op zoek naar hun roots

In april 1934 zond Henk Hoetink Dien een brief waarbij hij haar een krantenknipsel retourneerde dat zij hem had opgezonden. Dit knipsel gaat over een zekere gepensioneerde generaal Tonnet die naar een inrichting voor zenuwzieken is overgebracht. Dat Dien en Henk zo’n waarde aan het krantenknipsel hechtten, lag in het feit dat generaal Tonnet een landhuis in Vorden bewoonde met de welluidende naam 't Hoetink.¹¹⁸ ‘Je zult toch zeker aan Generaal Tonnet schrijven om nadere inlichtingen omtrent de oorsprong van die naam van het huis? Indien je dit niet wilt doen, meld het mij dan, want dan zal ik het doen’, aldus Henk Hoetink. Helaas geven de stukken in

¹¹⁶ *Nederlandsch Juristenblad* (NJB), 1934, 76-77.

¹¹⁷ *Weekblad voor Privaatrecht, Notaris-ambt en Registratie* (WPNR), 27 januari 1934, 65e jaargang nr. 3344, 36-37.

¹¹⁸ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 5-4-1934.

**Gepensionneerd generaal Tonnet naar
een inrichting voor zenuw-
zieken overgebracht.**

De gepensionneerde generaal Tonnet, bekend om zijn pogingen tot rechtsherstel voor den landarbeider Boeyink, is uit zijn woning „t Hoetink” door drie agenten in burger uit Zutphen, overgebracht naar het Oude Gasthuis te Zutphen, een inrichting voor het verplegen van zenuwzieken.

In verband hiermede had het „Volk” een onderhoud met den officie van Justitie te Zutphen, mr. Stam. Deze verklaarde, dat op vordering van het Openbaar Ministerie door den president van den rechtbank te Zutphen machtiging is verleend, den heer Tonnet als patient op te nemen, zulks naar aanleiding van een psychiatrisch onderzoek door dr. Schnitzler te Arnhem, die oud-generaal Tonnet krankzinnig verklaarde en gevaarlijk voor de gemeenschap. Er bestond gegronde vrees, dat de heer Tonnet uiting zou geven aan bedreigingen, welke hij jegens leden der rechtbank had geuit.

Krantenknijsel uit de Haagsche Courant in het voorjaar van 1930.

het familiearchief geen antwoord op de vraag of Dien ook daadwerkelijk met generaal Tonnet in contact is getreden. In dezelfde brief vermeldde Henk Hoetink dat ‘Hetty Gijse Weenink, thans mevrouw Wertheim, vertelde dat uit haar genealogie blijkt dat een voorvader in rechte lijn van haar vader, Jan Gijse, in 1731 gehuwd is met Aeltjen Hoetink geb. te Voorst in 1708, die in onze genealogie voorkomt, zonder dat wij echter haar verwantschapsrelatie kunnen opsporen’.

Wat wel duidelijk wordt uit het familie-archief is de genealogische belangstelling die nadrukkelijk in de familie aanwezig was. De inmiddels voor de lezer bekende B. (Bernardus) Hoetink (de sinoloog) zocht in het Koloniaal Archief te 's-Gravenhage, in de registers van Haarlem, in de doop- en trouwboeken van de kerkregisters te Zutphen en in de burgerlijke trouw- proclamatie- en doodboeken van Zutphen naar zijn voorouders. De verst teruggaande vermelding van de naam Hoetink in de doopboeken te Zutphen die hij vond betrof de doop op 29 september 1650 van Grietjen, dochter van ene Egbert Hoetink.

B. Hoetink legde zijn opsporingen op schrift vast en zijn broer Dr. H.R. Hoetink (de vader van Dien en Henk) maakte hier een met de hand geschreven manuscript van, gedateerd: te 's-Gravenhage 15-17 augustus 1915. Dit manuscript is vervolgens door professor Henk Hoetink ‘in afschrift’ overgetypt en aangevuld en draagt de titel: ‘Aanteekeningen betreffende de familie HOETINK (vanaf de oudste tijden tot op heden) verzameld door B. Hoetink 's-Gravenhage’.¹¹⁹ Henk Hoetink heeft deze aantekeningen onder andere aangevuld met de gegevens die hij, zoals hierboven weergegeven, in 1934 verkreeg door genealogische vergelijking van de stamreeksen van Hetty Gijse Weenink met die van hemzelf. De ‘Aanteekeningen’ van B. Hoetink laten zien dat:

¹¹⁹ Familiearchief drs. Hans R. Hoetink, Frankrijk.

- reeds op 3 november 1693 de eerste Hoetink in Batavia aankwam
- er in de familie al aan het eind van de 18e eeuw belangstelling was voor de letteren -zowel door studie als door het hanteren van de ganzeveer-
- de oorsprong van de familie Hoetink uiteindelijk te vinden is op het platteland van Gelderland.

In het Koloniaal Archief te 's-Gravenhage vond Bernardus Hoetink aangaande de eerste Hoetink in Batavia dat 'Barent Hoeting¹²⁰ van Arnhem, provisioneel vaandrig met een gage van F 24,- 's maands, met het schip Meijdrecht (varende voor de Kamer Rotterdam) als landspassaat ad. F 12,- 's maands in 1693 in Indië is aangekomen'. Van zijn militaire loopbaan is in ieder geval bekend dat hij werd bevorderd tot luitenant met een maandloon van F 50,-.

Wat betreft ene Arent Hoetink¹²¹ – de eerste 'letterkundige' in de familie – werd achterhaald dat deze zich in zijn geboortestad Zutphen aan de Latijnse School op de letteren toeleede en dat bij zijn overgang in 1788 naar de 'hoogeschool' zijn ouderlijk huis door militairen werd geplunderd, waardoor zijn studie moest worden afgebroken en hij zich aansloot bij een 'patriottische Geldersche brigade'. Na de inval door de Pruisen in Holland week hij uit naar St. Omer in Frankrijk, vanwaar hij om politieke redenen naar de 'Oostenrijksche Nederlanden' werd uitgezet. Hier sloot hij zich aan bij Belgische vrijwilligers en na de omwenteling van 1795 keerde hij in zijn vaderland terug. 'Hij werd toneelspeler en stond lang aan het hoofd eener reizende troep, bij welke hij zich niet onverdienstelijk maakte. Later echter, werd hij Comies bij de belastingen. Hij heeft onderscheidene niet onaardige toneelstukjes geschreven, als daar zijn: De hereende gelieven of de ontdekte emigrant (Groningen 1799), Bonaparte te Milaan (1800), Beleg van Groningen in 1672 (Groningen 1815)'.¹²²

Wat de oorsprong van de familie op het platteland aangaat, betreft dit niet het eerdergenoemde huis 't Hoetink aan de Strodijk in Vorden van generaal-majoor der Artillerie buiten dienst J.C.C. Tonnet. Generaal Tonnet, oorspronkelijk woonachtig in Den Haag, was opgeklommen van korporaal tot generaal-majoor. Hij was adjudant van koningin Wilhelmina en gedurende Wereldoorlog I was hij militair attaché in Londen. Tonnet bezat een zomer-

¹²⁰ Barent Hoeting is waarschijnlijk wel een verre verwant, maar niet in de 'rechtstreekse' stamreeks van Dien Hoetink.

¹²¹ Deze Arent Hoetink is evenmin in de 'rechtstreekse' stamreeks van Dien Hoetink terug te vinden.

¹²² B. Hoetink ontleende deze gegevens over Arent Hoetink kennelijk aan één van de 19e eeuwse uitgaven (1852/1878) van Van der Aa, *Biographisch woordenboek der Nederlanden*. In Van der Aa, *Biographisch woordenboek der Nederlanden* (Amsterdam 1969) deel III, 270, is deze informatie eveneens terug te vinden. We vinden Arent Hoetink ook vermeld in: Bruining, *Herinneringen van G.Bruining met betrekking tot de omwentelingen in staat en kerk, gedurende zynen levensloop*, 215-220.

huisje aan de westelijke rand van Vorden dat hij na zijn pensionering voor permanente bewoning geschikt had laten maken. ‘De generaal’, zoals Tonnet door zijn dorpsgenoten werd aangesproken, was in Vorden zeer gezien. Eind 1930 was hij te hulp geroepen door de Lochemse klompenmaker en landarbeider H. Boeyink die een klompenmakerij dreef aan de Schoneveldsedijk onder Barchem. Deze Boeyink vroeg een subsidie aan op grond van de Landarbeiderswet 1918 ten behoeve van de aankoop van enige hectares braakliggende grond in Vorden. Daar Boeyink niet geheel voldeed aan de door de wet gestelde eisen, werd hem de subsidie geweigerd en raakte hij in financiële problemen. Tonnet kwam hem te hulp door steun te zoeken bij koningin Wilhelmina, minister-president Colijn en minister van Financiën De Geer. Het hielp allemaal niets. Boeyink en zijn gezin werden door de bank uit hun huis gezet en kregen onderdak bij Tonnet, die vanwege zijn geëxalteerde gedrag (hij maakte diverse autoriteiten uit voor schurk, beul, onmens en smeerlap), ‘wegens ziekelijk querulantisme’ door de Rechtbank te Zutphen voor enige tijd in het Binnengesticht in Zutphen werd opgesloten. Na zijn vrijlating riep Tonnet de Nederlandse bevolking via *de Telegraaf* op geld in te zamelen voor het gezin Boeyink. Deze actie slaagde bijzonder wel en zo verkreeg het gezin Boeyink, dankzij generaal Tonnet, alsnog de door hen gewenste ‘woonstede’. Tonnet zou overigens nog een steek onder water toedienen in de richting van de psychiater die de Rechtbank geadviseerd had hem gedwongen te laten opnemen: ‘De psychiatrie in handen van onbevoegden is als een scheermes in handen van een aap!’¹²³

De plattelands-roots van de Hoetink’s (Dien en haar familie) liggen overigens slechts 21,5 km verwijderd van het Vordense t Hoetink van generaal Tonnet. In Voorst op de rand van Klarenbeek aan de Oudhuizerstraat (thans nummer 23) ligt de voormalige boerderij ‘Hoetinck’ of ‘Hoetinckshoeve’.¹²⁴ Deze boerderij werd bewoond en bewerkt als vrije ingezetene in tegenstelling tot de eveneens in Voorst aan de Klarenbeekseweg 30 gelegen ‘erve Kol-kink’ ook wel Hoetink of de Kolke genoemd, dit was een pachtboerderij van de Benedictijner abdij St. Salvator te Prüm.¹²⁵ De Prümse hofhorigen te Voorst waren aanvankelijk volschuldig eigen, dat wil zeggen de zwaarste graad van horigheid.

De stamreeks van Dien Hoetink brengt ons rechtstreeks naar de Hoetinckshoeve in de buurtschap Empe onder Voorst (aan de Oudhuizerstraat aan de rand van Klarenbeek). De Hoetinckshofstede was oorspronkelijk waarschijnlijk een pachtboerderij.

¹²³ Van den Broek, ‘De zaak Boeyink’, 23–28. Klok, ‘Nogmaals Tonnet’, 14–22.

¹²⁴ Dolman, *Hofsteden in het kerspel Voorst, ca 1640-1750*, kaart 27 en 37.

¹²⁵ Hermsen, *Onder het clockenslach van Voorst*, 21.

De voormalige boerderij 'Hoetink' of 'Hoetinkshoeve' aan de Oudhuizerstraat (thans 23) in Voorst op de rand van Klarenbeek.

Verkorte stamreeks van Everardina Wilhelmina (Dien) Hoetink. ¹²⁶

- I Everardina Wilhelmina Hoetink, geboren te 's-Gravenhage op 11 januari 1904.
- II *vader*: Hendrik Richard Hoetink, geboren te Deventer op 12 augustus 1863.
- III *grootvader*: Hendrik Richard Hoetink, geboren te Deventer op 13 mei 1825.
- IV *overgrootvader*: Bernardus Hoetink, geboren te Zutphen op 24 januari 1796.
- V *betovergrootvader*: Rickelt Theunissen Hoetink ook genaamd Hoetinck, gedoopt te Zutphen op 13 september 1744.
- VI *oudvader*: Arent Tonissen ook genaamd Theunissen, gedoopt te Voorst op 15 oktober 1699.
- VII *oudgrootvader*: Tonis Arents, geboren rond 1665, wonende te Voorst op de Hoetinkshoeve in de buurtschap Empe onder Voorst.

De naam Hoetink is een Saksische patroniem-vorm (een achternaam ontstaan door het samenvoegen van een voornaam met een achtervoegsel): Hoet-ink. De oorspronkelijke voornaam zou zijn geweest: 'Oetse'. Oetse (m.) is een andere schrijfwijze voor Oedse en deze naam zou verwijzen naar de oudgermaanse H. Oda of Odrada of de H. Ode of Odivinus. Oda of Ode betekent: 'de rijke aan raad' of 'de met rijkdom gezegende'. Het achtervoegsel 'ink' kent al naar gelang van de streek waar de naam ontstaan is verbasteringen als: -inc, -inck, -ynck, -ynk, -enck, -enk, enzovoort.¹²⁷

¹²⁶ Deze stamreeks van Dien Hoetink is vervaardigd door A.J.W. van Voorthuijsen en is door de schrijver vergeleken met en bewerkt aan de hand van de 'Aantekeningen betreffende de familie Hoetink', verzameld door B. Hoetink. (familiearchief drs. H.R. Hoetink, Frankrijk). Zie voor de volledige stamreeks bijlage b.

¹²⁷ Huizinga, *Complete lijst van namen*, 38, 63-64.

In het geval van de familie van Dien Hoetink heeft de familie kennelijk op een gegeven moment – zoals destijds gebruikelijk was – de naam van de hofstede achter hun voornaam/voornamen geplaatst. De naam van de beto-vergrootvader van Dien, Rickelt Theunissen Hoetink, zou derhalve oorspronkelijk geluid hebben: Rickelt Theuniszoon (van de) Hoetinck(shoeve). De naamgever van de Hoetinckshoeve die dus Oetse geheten moet hebben, kan eveneens tot de stamreeks van Dien Hoetink behoren, maar deze oorspronkelijke naamgever van de hoeve is niet bekend.

2.6 De boeken, films en kranten enz. waar Dien en haar familie zich voor interesseerden, een zoektocht naar een stukje van de culturele identiteit van Dien en haar familie

2.6.1 De deelname aan het culturele leven in het algemeen

Uit de briefwisseling tussen Indië en Den Haag/Amsterdam worden we toch wel heel duidelijk gewaar dat Dien en haar familie behoorden tot die categorie van de Nederlandse bevolking die sterk geïnteresseerd was in allerlei culturele ontwikkelingen. In de eerste plaats werd er veel literatuur gelezen. Nederlandse, Duitse, Engelse en in mindere mate ook Franse schrijvers en schrijfsters werden in Batavia, Den Haag en Amsterdam vrijwel dagelijks ter hand genomen. In de tweede plaats ging men – zowel in Indië als in Nederland – heel regelmatig naar filmvoorstellingen. Aanvankelijk moest men nog genoeg nemen met de stomme film, maar aan het begin van de jaren dertig van de twintigste eeuw kwam langzaam de geluidsfilm aan bod. In de derde plaats bezocht men met regelmaat de schouwburg en de concertzaal. In de vierde plaats waren de Hoetink's ook nog onverzadigbare lezers van kranten en tijdschriften. Dit alles naast het feit dat Dien en Henk Hoetink hun juridische vakliteratuur zorgvuldig bijhielden en daar ook zelf bijdragen aan leverden.

De deelname aan het culturele leven in de eerste dertig jaar van de twintigste eeuw was volgens Schuurisma veelal een zaak van een beperkt deel van de vooral stedelijke bevolking; mensen die door hun milieu en opvoeding in de kunsten waren thuisgeraakt, die het zich financieel konden permitteren naar musea of concerten te gaan, boeken te kopen en zich te abonneren op culturele tijdschriften of daarvan althans in hun kring van bekenden kennis konden nemen. Gemakshalve spreken we dan maar van een culturele bovenlaag zolang men daar geen verstarde eenvormigheid achter zoekt.¹²⁸

De eerste landelijke gegevens over de vrijetijdsbesteding en leesgewoonten van de bevolking betreffen het onderzoek van de sociaal-geografen Blonk en Kruyt. In de periode 1934–1935 werd er onder hun leiding een enquête ge-

¹²⁸ Schuurisma, *Jaren van opgang*, 336.

houden onder georganiseerde arbeiders en kantoorbedienden. Het onderzoek van Blonk en Kruyt was niet representatief, want het werd gehouden onder een bijzondere groep uit de werkende bevolking, die een groot deel van de vrije tijd aan lezen, studie, lezingen, cursussen en dergelijke besteedde. Het initiatief voor het onderzoek ging uit van het Instituut voor arbeidsontwikkeling, maar toen dit onderzoek dreigde te mislukken werd een beroep gedaan op de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, die Blonk en Kruyt voor het onderzoek inhuurden.¹²⁹ Van de werkelijke vrije uren (circa 42 uur per week) besteedde de onderzochte groep van 226 personen 28% aan lectuur en studie, thuis of in de leeszaal. Lezen stond vooral voor het lezen van kranten en tijdschriften. Volgens Blonk en Kruyt 'legt het boek het af tegen het periodiek en de radio'.¹³⁰ In hun slotbeschouwing concluderen de onderzoekers: 'Dat meer dan het derde deel van onze, nog wel een geselecteerde groep vormende, arbeiders geen boeken leest, bewijst hoe op dit gebied onze Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, na anderhalve eeuw werken, evenals andere verenigingen nog altijd nuttig werk kan verrichten'.¹³¹

Overigens beschouwden de onderzoekers de opmars van het passieve radio luisteren als verontrustend. Rond 1935 waren er per 100 huishoudens ongeveer 45 radiotoestellen of distributie-apparaten. De verspreiding van de radio is minder snel gegaan dan die van de televisie in latere jaren en dat valt vooral aan de crisisjaren toe te schrijven. De prijs van een radiotoestel lag tussen de 100 en 300 gulden en ging daarmee het maandloon van een arbeider ver te boven.¹³²

Uit het bovenstaande is duidelijk dat we niet over comparatief materiaal beschikken waarmee we conclusies kunnen trekken uit de leesgewoonten van Dien Hoetink en haar familie. We proberen daarom – specifiek voor de familie Hoetink – aan de hand van wat zij lazen en hun interesse voor film, toneel en muziek, inzicht in de culturele en maatschappelijke positie van Dien en haar familie te verkrijgen.

2.6.2 Kranten en tijdschriften op plaatselijk-, nationaal- en internationaal niveau

Dien en haar moeder lazen in ieder geval de *Haagsche Courant* voor alle dagelijkse ontwikkelingen in binnen- en buitenland. Henk Hoetink was in deze courant nadrukkelijk niet geïnteresseerd, hetgeen niet wegneemt dat Dien en haar moeder vele nieuwtjes uit deze courant in hun brieven naar Indië vermeldden en dat deze berichten aldaar gretig werden ontvangen. Dien was persoonlijk geabonneerd op *De Groene Amsterdammer* en deze werd

¹²⁹ Knulst, 'Leesgewoonten', 43.

¹³⁰ Blonk en Kruyt, *De besteding van de vrije tijd door de Nederlandse arbeiders*, 46.

¹³¹ Blonk en Kruyt, *De besteding van de vrije tijd door de Nederlandse arbeiders*, 73-74.

¹³² Knulst, 'Leesgewoonten', 31.

iedere week onmiddellijk na lezing naar haar broer in Batavia gestuurd. Henk was Dien daar zeer dankbaar voor: *De Groene Amsterdammer* ‘die fel anti-Hitler is lees ik daarom elke week met plezier’.¹³³ *De Groene* werd echter vooral zeer gewaardeerd vanwege haar ‘oppositie tegen de burgerlijke Hollandsche dufheid’.¹³⁴ Was dat de reden dat Dien juist in *De Groene* adverteerde dat zij op zoek was naar een kamer in Amsterdam?¹³⁵ Dien was ook geabonneerd op *De Litteraire Gids*, een in 1926 opgericht maandblad uitgegeven door de Litteraire boekhandel in 's-Gravenhage, die eveneens regelmatig naar Batavia werd gestuurd. Naast dit alles bestond er ook nog belangstelling om af en toe losse nummers van de *NRC* en het *Algemeen Handelsblad*¹³⁶ te kopen. Met name rond de jaarwisselingen werden deze kranten naar Batavia gestuurd, omdat Henk Hoetink bijzonder geïnteresseerd was in de jaaroverzichten in deze kranten. Vanuit Batavia stuurde Henk Hoetink dan weer op zijn beurt exemplaren van het progressieve Indische tijdschrift *De Stuw* naar Den Haag. Maar hij stuurde ook alle informatieve uitgaven van de Rechtshogeschool in Batavia en diverse exemplaren – ook met zijn eigen bijdragen daarin – van het *Nederlandsch-Indisch Tijdschrift voor het Recht*.

Ook werden er buitenlandse tijdschriften en kranten uitgewisseld, met name de Engelse bladen: De *New Statesman*, een onafhankelijk-socialistisch weekblad opgericht in 1913, het al sinds 1785 bestaande gematigd-conservatieve dagblad *Times*, en het Amerikaanse *Week in Review* van het in 1851 opgerichte democratische dagblad *The New York Times*.¹³⁷

In Batavia wilde de familie zich wel eens met ontspannende literatuur bezighouden en daarom vroegen zij of de familie in Den Haag af en toe het populaire tijdschrift *De Lach* wilde opsturen. In Batavia en Den Haag werden overigens met veel plezier de Verkade-plaatjes verzameld (en geruild) voor de bekende natuur-albums van de bioloog Jac. P. Thijssse (1865-1945) die in november 1930 in Batavia een lezing met lantaarnplaatjes hield.¹³⁸

2.6.3 Nederlandse literatuur

Wat betreft de serieuze Nederlandse literatuur, die zich inmiddels alweer bevrijd had van de allerindividueelste zielenroerselen van de ‘Tachtigers’ (de groep van Kloos en Van Deyssel die zich op hun beurt hadden bevrijd van de moralistische literatuur van daarvoor),¹³⁹ beginnen we met de vermelding in de briefwisseling tussen Indië en Den Haag van het werk van Louis Couperus

¹³³ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 2-7-1933.

¹³⁴ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 24-5-1931.

¹³⁵ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 1-9-1931.

¹³⁶ Per 1 oktober 1970 zijn de Nieuwe Rotterdamse Courant of de *NRC* en het *Algemeen Handelsblad* samengevoegd onder de naam *NRC/Handelsblad*.

¹³⁷ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 2-7-1933.

¹³⁸ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 26-11-1930.

¹³⁹ Schuurmsma, *Jaren van Opgang*, 334.

(1863-1923) en wel de historische boeken *Komedianten* (1917) en *De Berg van Licht* (1905-1906).¹⁴⁰ Van de bekende socialistische dichteres en schrijfster Henriëtte Roland Holst-van der Schalk¹⁴¹ (1869-1952) werden eveneens enige historische boeken gelezen. In deze Indische jaren van de familie Hoetink (1929-1935) zou zij onder andere een aantal belangrijke biografieën het leven schenken: *Tolstoi* (1930), *Herman Gorter* (1932) en *Rosa Luxemburg* (1935). Een derde vermelding betreft het verhaal van het familieleven van drie generaties in Amsterdam dat zich gedeeltelijk tijdens Wereldoorlog I afspeelde: *De Klop op de Deur* (1930) van de romanschrijfster over het persoonlijk gemis en de eenzaamheid, Ina Boudier-Bakker (1875-1966).¹⁴² Maar we treffen ook *De Kleine Rudolf* (1930) aan van de letterkundige die tot het tijdschrift *De Beweging* (maandblad voor letteren, kunst, wetenschap en staatkunde in 1905 opgericht door Albert Verwey) behoorde, namelijk Aart van der Leeuw¹⁴³ (1876-1931). Van de tot het jong-katholiek maandblad *De Gemeenschap* (in 1925 opgericht door onder andere Van Duinkerken en Engelman) behorende Antoon Coolen (1897-1961), de schrijver van boerenromans en verhalen uit de Brabantse Peelstreek, werd *Het Donkere Licht* (1929) aan Dien en haar moeder als zeer lezenswaardig aangeraden.¹⁴⁴ Bij deze voor die tijd toch wel progressieve of sociale literatuur met veel aandacht voor de kleine en verdruchte mens hoort natuurlijk ook het werk van de letterkundige en criticus Menno ter Braak (1902-1940) die de burgerlijke moraal zo fel hekkelde. Zijn boek *Caraval der Burgers* (1930) werd door de familie, zowel in Den Haag als Batavia, met veel interesse gelezen.¹⁴⁵ De in Nederlands-Indië geboren criticus en essayist Eddy Du Perron (1899-1940), de ‘verbeten verdediger van Multatuli’, moest natuurlijk evenzeer zowel in Batavia als in Den Haag gelezen worden.¹⁴⁶ Ter Braak en Du Perron waren mede-oprichters van het polemisch en non-conformistische, in 1932 opgerichte, literaire tijdschrift *Forum*. *Het fregatschip Johanna Maria* (1932) van de romanschrijver met de strenge stijlbeheersing Arthur van Schendel (1874-1946) krijgt van Jopie Hoetink de volgende beoordeling: ‘Ik kan niet dwepen met *Het fregatschip Johanna Maria*. De taal is wel heel mooi, maar Van Schendel is toch mijn genre niet, zoo onwezenlijk’.¹⁴⁷ Eerder kwamen we al de schrijfster Madelon Székely-Lulofs (1899-1958) tegen met haar boek *Rubber* (1931) over de koloniserende Europeanen in Nederlands-Oost-Indië. In juli 1932 ontvingen Henk en Jopie Hoetink in Batavia de heer en mevrouw Tielrooy-de Gruyter.

¹⁴⁰ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 17-8-1930.

¹⁴¹ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 21-4-1931.

¹⁴² Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 15-12-1930.

¹⁴³ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 15-12-1930.

¹⁴⁴ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 5-1-1931.

¹⁴⁵ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 25-8-1932.

¹⁴⁶ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 17-4-1934.

¹⁴⁷ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 27-10-1932.

Johannes Tielrooy (1886-1953) werd in 1938 hoogleraar Franse taal- en Letterkunde in Amsterdam. Van zijn hand verschenen diverse verhandelingen over de Franse literatuur. Maar van de hand van zijn vrouw, C. Tielrooy-de Gruyter, was bij hun bezoek aan de Hoetinks in Batavia zojuist (in de Franse taal) Het boek *Kabar Angin*¹⁴⁸, *impressions de Java et Bali* met tekeningen van A. Breetvelt verschenen. In 1941 zou er bij Van Hoeve in Deventer een Nederlandse vertaling verschijnen. Volgens Jopie is mevrouw Tielrooy ‘de schrijfster van niet-onaardige novellen over Indië welke in de Indische pers alweer woede hebben gewekt omdat ze niet alles tot 100% goed en mooi voorstellen. Hetzelfde is het geval met *Rubber* dat je schrijft te hebben gelezen’.¹⁴⁹

Dien Hoetink had naast haar interesse in literatuur ook belangstelling voor de volkscultuur. Enerzijds lijkt dit in contrast met het sociale engagement dat veelal uit de voorgaande literatuur blijkt, anderzijds zijn er raakvlakken. Dien was met name geïnteresseerd in volksvertellingen en de daarbij horende betekenissen. Henk Hoetink stuurde zijn zuster het boek *Ons Volksleven* (1934), een inleiding tot de Nederlandse volkskunde van J. Rasch.¹⁵⁰ Deze beschouwt volkskunde als een onderdeel van de vergelijkende volkenkunde of etnologie. Hij geeft in zijn boek een indeling van de onderwerpen die tot de volkskunde behoren. ‘Deze indeeling kan tevens als leidraad voor verzamelaars dienen’.¹⁵¹ De volkskunde stond op dat ogenblik nog in de kinderschoenen. Volgens Rasch was de belangstelling voor de volkskunde ontwaakt maar, ‘nog te weinig is het aantal van hen, die zich met dit werk bezighouden’.¹⁵² Rasch was onder andere hoofdredacteur van het volkskundig-tijdschrift *Eigen Volk*. Zijn werk zou in latere jaren door collega-volkskundigen – volkskunde heette inmiddels etnologie – als niet-wetenschappelijk worden bestempeld.¹⁵³

2.6.4 Duitse-, Engelse- en Franse literatuur

Dien en haar familie waren meer dan gemiddeld geïnteresseerd in Duitse, Engelse en Franse literatuur. Hans Hoetink, zoon van broer Henk, herinnert zich de interesse van zijn familie voor de schrijvers Emil Ludwig (1881-1948) met zijn vele biografieën (*Napoleon*, *Goethe*) en voor Jakob Wassermann (1873-1934) met zijn psychologische romans en zijn uit 1921 daterende autobiografie *Mein Weg als Deutscher und Jude*. De boeken van deze schrijvers zijn

¹⁴⁸ *Kabar Angin* betekent letterlijk: bericht dat met de wind is meegewaaid. Zie: Cress, *Petjoh*, 41.

¹⁴⁹ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 7-7-1932.

¹⁵⁰ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 17-4-1934.

¹⁵¹ Rasch, *Ons volksleven*, 7-15.

¹⁵² Rasch, *Ons volksleven*, 26.

¹⁵³ Dekker, *De Nederlandse volkskunde. De verwetenschappelijking van een emotionele belangstelling*, 220-221.

uit Nederlands-Indië mee teruggekomen.¹⁵⁴ Niet alle vermeldingen van buitenlandse literatuur in de briefwisseling zijn zo duidelijk te ‘ontcijferen’ dat de genoemde schrijvers en hun boeken steeds in de hedendaagse gedigitaliseerde catalogi zijn terug te vinden. Maar, laten we beginnen bij de eerder genoemde Aldous Huxley (1894-1963). Deze schrijver van satirisch-psychologische romans had schrijvers en hooggeleerde biologen als (groot-) vader en broers. Huxley werd door het Boeddhisme in ascetisch-pacifistische zin beïnvloed. Hij bracht ooit een langdurig bezoek aan Nederlands-Indië. Zijn *Point Counter Point* (1928) werd door Jopie Hoetink aan Dien voorgesteld als zeer lezenswaardig.¹⁵⁵ Huxley’s vriend D.H. Lawrence heeft voor dit boek model gestaan. Van de Duitse romancier, cultuurcriticus en essayist Frank Thiess (1890-1977) werd het boek *Frauenraub* (1927) door Dien aan schoonzus Jopie gepresenteerd als interessant.¹⁵⁶ Jammer is het dat we wel over de brief van Jopie Hoetink-Gertges beschikken maar niet over de brief van Dien Hoetink waarin zij haar schoonzus aanmoedigt om *Frauenraub* te gaan lezen. Daardoor missen we ook het expliciete oordeel van Dien Hoetink over dit emancipatorische boek. Van de pacifistisch-cosmopolitische humanist en liberaal Stefan Zweig (1881-1942) uit Oostenrijk werd *Sternstunden der Menschheit* gelezen (1927).¹⁵⁷ In 1933 – de boeken van Zweig behoorden inmiddels tot de in Duitsland verboden literatuur – zou men ook *Marie Antoinette* (1930) van Zweig lezen.¹⁵⁸ Het jaar 1932 was het Goethe-jaar. De *Faust* (1790, de zogenaamde *Urfaust*) van Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832) werd in dit herdenkingsjaar door vele uitgevers opnieuw uitgegeven. Henk Hoetink wilde graag de door Herwich Richert verzorgde en in Tübingen uitgegeven *Faust* van zijn moeder en Dien voor zijn verjaardag (27 juli) ten geschenke krijgen. Op het ogenblik dat dit ook daadwerkelijk gebeurde schreef hij: ‘Het boek is zeer naar mijn smaak; het is één der beste Goethe-boeken die in dit honderdste jaar na zijn sterfdag verschenen en het wordt in Duitsland veel gelezen en uitstekend beoordeeld. Het is ook uiterlijk bijzonder mooi, zoals je zelf gezien zult hebben’.¹⁵⁹ Op 15 april 1932 schreef Henk Hoetink: ‘Laat Dien eens lezen Van Gelderen *De Wereldcrisis* en zijn voordracht over Goethe (apart verschenen)’. Het boek *De Wereldcrisis* zijn we eerder tegengekomen. Interessant is dat de econoom – op dat ogenblik buitengewoon hoogleraar in de Staathuishoudkunde – Jacob van Gelderen (1891-1940) ook over Goethe¹⁶⁰ schreef en in het Goethe-jaar in Batavia en Buitenzorg een lezing

¹⁵⁴ Gesprek met Hans Hoetink op 15 december 2003.

¹⁵⁵ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 26-6-1931.

¹⁵⁶ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 6-10-1931.

¹⁵⁷ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 13-10-1931.

¹⁵⁸ Briefwisseling Indië-Den Haag, brieven 25-7 en 1-8-1933.

¹⁵⁹ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 28-7-1932.

¹⁶⁰ Van Gelderen, *Goethe*.

hield voor de Volksuniversiteit, die door Henk (als voorzitter van de Volksuniversiteit en waarschijnlijk de organisator van deze lezing) en Jopie werd bijgewoond. Moeder Hoetink en Dien zouden de Van Gelderen's enige tijd daarna tijdens een verlof in Den Haag persoonlijk ontmoeten.¹⁶¹ Jopie las ondertussen *Nuda Veritas* (1927) van Clare Sheridan (1885-1970). Clare Sheridan was een auteur en wereldreiziger die vooral bekend werd om haar vele reisverslagen. Maar zij was ook een belangrijk beeldhouwster. In 1931 ontmoette zij Ghandi in Londen en maakte zij een sculpture van hem. Tijdens Wereldoorlog II zou zij ook een sculpture maken van haar neef Winston Churchill. Door de Engelse Veiligheidsdienst werd Sheridan verdacht van contacten met communisten en nationalisten uit Brits-India. Van de in India geboren schrijver Jozeph Rudyard Kipling (1865-1936) werd de grote roman *Kim* (1901) gelezen.¹⁶² Dit boek geeft een synthese van het volksleven in India gezien door koloniale ogen. In dezelfde brief lezen we over het boek *Kleiner Mann was nun?* (1932) van de schrijver over sociaal onrecht en de uitwerking daarvan op de individu Hans Fallada (1893-1947). Dien heeft dan al van broer Henk *1910-1930: Zwanzig Jahre Weltgeschichte in 700 Bildern* cadeau gekregen. De foto's zijn verzameld door Sándor Márai en László Dórmándi en de beschrijvingen zijn van Friedrich Sieburg.¹⁶³ In oktober 1933 raadde Henk zijn moeder en Dien aan om *La Condition Humaine* (1933) van André Malraux (1901-1976) te lezen. Malraux had lang communistische ideeën, beleefde de Chinese revolutie en de Spaanse burgeroorlog, streed in het verzet tegen de Gaulle en werd diens minister van Voorlichting.

Uit de keuze voor deze literatuur blijkt de grote interesse voor de cultuur en het dagelijks leven in andere landen. Dien en haar familie hebben daarbij een meer dan gemiddelde aandacht voor de sociale positie van de bevolking in deze landen.

2.6.5 De podiumkunsten

Aangaande het toneel, de opera, muziek en zang hield de familie zich evenmin afzijdig. In september 1930 zijn Dien en haar moeder in Scheveningen aan het 'pierewaaien' geweest en bezochten zij in het Kurhaus een uitvoering van het toneelstuk *Suikerfreule* van Henri van Wermeskerken (1882-1937). Van Wermeskerken schreef romans en toneelstukken over het leven van de Europeanen in Nederlands-Indië. 'Ik ken het stuk niet, maar het moet aardig zijn', schrijft Jopie Hoetink uit Batavia. Zij vervolgt met: 'Ik zou wel meewillen een dagje naar de tentoonstelling in Antwerpen. Ik heb er natuurlijk over gelezen'.¹⁶⁴ Dat betekent dat Dien, mogelijk met haar moeder

¹⁶¹ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 12-1-1933.

¹⁶² Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 2-2-1933.

¹⁶³ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 17-1-1933.

¹⁶⁴ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 15-9-1930.

of misschien met vriendinnen, naar de Wereldtentoonstelling van 1930 in Antwerpen is geweest.¹⁶⁵ Jopie had al in augustus 1930 laten weten: ‘Er komt een Haagsch toneelgezelschap hier dat een griezelig stuk gaat opvoeren. Elly van Stekelenburg en Chris de la Mar spelen mee’.¹⁶⁶ Henk en Jopie bezochten in Batavia de Nederlandse kleinkunstvertolker Cor Ruys (1890–1952) die *Cafeetje* opvoerde tijdens zijn tournee door Nederlands-Indië.¹⁶⁷ Tijdens deze tournee bezochten zij ook nog het stuk *Mijn Zuster en Ik*. In juli 1931 werd er vanuit Batavia verslag gedaan van het bezoek aan het toneelstuk *Totentanz* van Strindberg dat werd opgevoerd door het ‘Duitsche Toneelgezelschap’. De *Dodendans (Dödsdansen)* is van de Zweedse proza- en toneelschrijver Johan Strindberg (1849–1912) die zijn werk schreef vanuit een pessimistische levensopvatting.¹⁶⁸ Jopie doet verslag van een bezoek aan de opera *Madame Butterfly* (1900–1904) van de Italiaanse componist Giacomo Puccini (1858–1924). Dien en Jopie volgden beiden de ontwikkelingen van de Franse acteur, filmspeler en chansonnier Maurice Chevallier (1888–1972).¹⁶⁹ In Den Haag werd een voorstelling van de revuekomiek Buziau (1877–1958) bijgewoond. Jopie las het verslag van deze voorstelling in Batavia in het hen toegestuurde *Algemeen Handelsblad*.¹⁷⁰ In maart 1934 organiseerde de Kunstkring in Batavia een uitvoering van de opera *Dido and Aeneas* van de Engelse hofcomponist Henry Purcell (1658–1695). Jopie bezocht deze voorstelling samen met Mance Hoetink.¹⁷¹ Diezelfde maand organiseerde de Kunstkring ook een opvoering van *Een vastberaden vrouw (The Constant Wife)* van W. Somerset Maugham. (1874–1965).¹⁷² ‘Nog wel bedankt voor de muziekstukjes van Lucienne Boyer, daar ben ik dol op’, schrijft Jopie in juli 1934 aan Dien.¹⁷³ De Franse chansonière Lucienne Boyer (1903–1983) trad op tussen 1928–1953. In 1930 zong zij haar grootste succesnummer: *Parlez moi d’amour*. De tekst was van J. Lenoir die het lied al geschreven had in 1923. Waarschijnlijk zond Dien deze muziek naar Jopie in Batavia (om op de piano te spelen en om te zingen) omdat Dien Lucienne Boyer kort daarvoor in de toenmalige concertzaal, de Kurzaal, van het Kurhaus in Scheveningen had zien optreden. Na juli 1934 valt in de briefwisseling over en weer een grote stilte rond culturele

¹⁶⁵ In 1930 werd de ‘Wereldtentoonstelling’ tegelijkertijd in Antwerpen en Luik georganiseerd ter herdenking van honderd jaar onafhankelijkheid voor België. De tentoonstelling in Antwerpen was met name gewijd aan de Koloniën, de Zeevaart en Vlaamse Kunst. De tentoonstelling in Luik was gewijd aan Wetenschap, Industrie, Sociale-Economie, Landbouw en Muziek. Nederland was in Antwerpen vertegenwoordigd als ‘Koloniale Mogendheid’. Zie: Greenhalgh, *Ephemeral vistas*, 71–73.

¹⁶⁶ Briefwisseling Indië–Den Haag, brief van 10-8-1930.

¹⁶⁷ Briefwisseling Indië–Den Haag, brief van 2-2-1931.

¹⁶⁸ Briefwisseling Indië–Den Haag, brief van 23-7-1931.

¹⁶⁹ Briefwisseling Indië–Den Haag, brief van 4-10-1932.

¹⁷⁰ Briefwisseling Indië–Den Haag, brief van 6-4-1933.

¹⁷¹ Briefwisseling Indië–Den Haag, brief van 27-3-1934.

¹⁷² Briefwisseling Indië–Den Haag, brief van 24-4-1934.

¹⁷³ Briefwisseling Indië–Den Haag, brief van 2-7-1934.

activiteiten. Vanaf dat ogenblik wordt alle energie gericht op het vertrek van de familie Hoetink-Gertges uit Batavia naar Amsterdam in verband met de benoeming van Henk Hoetink tot hoogleraar aan de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam.

2.6.6 De film

In de briefwisseling tussen Indië en Den Haag (1929-1935) neemt ook het onderwerp bioscoop een belangrijke plaats in. De film betekende tot 1930 de stomme of zwijgende film. Explicateurs en pianisten, hier en daar een organist, een zanger of zelfs een orkestje zorgden voor begeleiding. Wie gingen er naar de film? We weten daar volgens Schuursma weinig van en kunnen hoogstens vermoeden dat de bioscoop een doorsnee ontving van vooral de stedelijke bevolking, voor zover men tenminste niet behoorde tot een kerkelijke gemeenschap waar de bioscoop uit den boze was. Met andere woorden: een groot aantal mensen uit de lagere inkomensklassen en een kleine groep van liefhebbers uit betere kringen.¹⁷⁴

De eerste (op de kermis vertoonde) filmopnamen in Nederland – het medium was toen nauwelijks drie jaar oud – waren die van de inhuldiging van de jonge koningin Wilhelmina in 1898 in Amsterdam. Haar rijtoer door de stad en haar gang naar de Nieuwe Kerk een dag later werden op het witte doek vereeuwigd via op statief geplaatste camera's.¹⁷⁵ De eerste vaste bioscoop in Den Haag de *Salon Cinémato-Français* dateerde uit 1906.¹⁷⁶ Samen met het *Bijou Biograph Theatre* te Amsterdam, vormde het Haagse theater het eerste duo van vaste bioscopen in Nederland.

Het aantal bioscopen in Nederland was in 1918 reeds opgelopen tot boven de 200 met in totaal 19-miljoen verkochte plaatsbewijzen. In 1929 waren er 273 bioscopen met 29-miljoen verkochte plaatsbewijzen. Tussen 1929 en 1935 stagneerde de groei in de omzet van plaatsbewijzen, om vanaf 1935 weer enorm toe te nemen. Het aantal bioscopen bedroeg in 1935, 334 met 33-miljoen verkochte plaatsbewijzen.¹⁷⁷

De jaren dertig brachten voor de internationale filmindustrie en de filmkunst ingrijpende veranderingen met zich mee. De invoering van de geluidsfilm (vanaf 1928) gebeurde in een tijd van langdurige economische crisis. Wie wilde er nog in filmproducties investeren en wie kon zich bioscoopbezoek permitteren? Bovendien kwam in Duitsland de nationaal-socialistische dictatuur op. Wie had gespaard voor een avondje uit, wilde zich amuseren. In dat opzicht waren de producenten in de westerse landen het eens: een musical of

¹⁷⁴ Schuursma, *Jaren van opgang*, 398-399.

¹⁷⁵ Fasseur, *Wilhelmina. Sterker door strijd*, 119-120.

¹⁷⁶ Nijmeegsche Courant van 12 en 13 november 1911. zie ook: Dibbets, *De geschiedenis van de Nederlandse film en bioscoop tot 1940*, 39.

¹⁷⁷ Dibbets, *De geschiedenis van de Nederlandse film en bioscoop tot 1940*, 245.

vrolijke operettefilm was gemakkelijker te maken en te verkopen dan een serieus drama met dialogen.¹⁷⁸

‘Ik ben met Henk samen vrijdag naar een snoezige film geweest: *Ein Tango für dich* net zoo iets als : *Zwei Herren in Dreivierteltakt*’, schreef Jopie Hoetink in december 1930.¹⁷⁹ Zo begint de eerste melding over films in de briefwisseling Batavia-Den Haag. Ook over films hield men elkaar – over en weer – op de hoogte aangaande een ieders ervaringen. *Ein Tango für dich* (1930) was een muziekmusical met muziek van de beroemde Oostenrijkse (opere-) componist en dirigent Robert Stolz (1880-1975). *Zwei Herzen im Dreivierteltakt* (1930) was eveneens een muziekmusical met muziek van Robert Stolz. Gert Bloem speelde de rol van Franz Schubert en Irene Eisinger speelde de soubrette Anni Lohmeier. Overigens hadden Henk en Jopie Hoetink eerder samen met Dien – tijdens haar bezoek aan Batavia – de film *Show Boat* (1929) met Laura La Plante bezocht.¹⁸⁰ Deze film – die de bezoekers erg tegenviel – was gebaseerd op de gelijknamige musical van Jerome Kern en Oscar Hammerstein II.¹⁸¹ Het eerstvolgende oordeel vanuit Nederlands-Indië zou gaan over de film *Half Shot at Sunrise* (1930) van regisseur Paul Sloane met als acteurs Bert Wheeler, Robert Woolsey en Dorothy Lee. ‘Een snert film’, zo luidde de recensie van Jopie Hoetink die de film met mr. Annie Bitter, een vroegere vriendin van Dien, bezocht.¹⁸² ‘Gisteravond wou Henk per sé naar de film *Dracula*. Het was griezelig, maar volgens Henk is het boek veel griezeliger. Is die film al in Holland vertoond?’¹⁸³ Op Valentijnsdag 1931 werd in Amerika voor het eerst de nieuwe versie vertoond van *Dracula*. In de versie van 1927 speelde Bela Lugosi samen met Dorothy Peterson. In de film van 1931 stond Helen Chandler naast Bela Lugosi. Beide edities van de film werden geregisseerd door Tod Browning. Eind september 1931 verbleven Jopie Hoetink en haar zoontje Hans samen met Mance Hoetink en haar huisgenote Dien Telders en de kokki in Bandoeng. Over Henk, die in Batavia was achtergebleven, schrijft Jopie: ‘Hij had nogal wat afleiding gehad, was veel uit gevraagd tijdens mijn afwezigheid, had gegeten bij de fam. Nellissen onze overburen, bij de Van Gelderens en bij de Hollemans, was met Lies de Waart naar de Bios geweest *Sous les toits de Paris*, wat wel heel aardig moet zijn. Henk heeft direct een grammofoonplaat van het aardigste wijsje eruit gekocht, dat ik bij mijn thuiskomst wel zal hooren’.¹⁸⁴ *Sous les toits de*

¹⁷⁸ Dibbets, *De geschiedenis van de Nederlandse film en bioscoop tot 1940*, 107.

¹⁷⁹ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 23-12-1930.

¹⁸⁰ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 31-3-1930.

¹⁸¹ In het begin van de jaren dertig werden Engelstalige films in Nederland in het Duits nagesynchroniseerd vertoond. Ondertiteling werd pas een gewoonte vanaf 1933. Zie: Van Beusekom, *Kunst en amusement* 250.

¹⁸² Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 2-2-1931.

¹⁸³ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 14-8-1931.

¹⁸⁴ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 6-10-1931.

Paris (1930) van de regisseur René Clair is een musical over gewone mensen. De muziek is van Georges van Parys. Moeder Hoetink in Den Haag verbaasde zich kennelijk over het feit dat zoon Henk in Batavia met een ‘vreemde’ vrouw naar de film was geweest: ‘Moes vroeg of het wel vertrouwd was dat Henk met Lies naar *Sous les toits de Paris* ging. Dat is vertrouwd. Lies is een vrouw van 44, dus ik denk niet dat het eenig kwaad kan’.¹⁸⁵ In december 1932 schreef Jopie Hoetink: ‘Wij zien erg tegen oudjaar op en weten nog niet wat we zullen doen, waarschijnlijk naar de bios, een aardige film doet je over het vervelende moment gemakkelijker heenkomen, dan wanneer we samen thuis wachten tot het twaalf slaat. We hopen maar, misschien ijdele hoop, dat 1932 maar eenige lichtpuntjes in de thans geldende toestand (economische crisis met kortingen op de ambtenaren-salarissen in Nederlands-Indië) zal brengen. Jullie zitten waarschijnlijk die dag te Maarn, prettiger dan saampjes thuis te blijven’.¹⁸⁶ Het werd de film *Das Lied ist aus* (1930) met de reeds tijdens de ‘stomme film’ beroemde Oostenrijkse filmster met de bijnaam *Die blonde Tänzerin*: Liane Haid (1895-2000).¹⁸⁷ In *Das Lied ist aus* was Willi Forst haar tegenspeler. In deze film zingt zij *Adieu mein kleiner Gardeoffizier*, alweer een *Schlager* van Robert Stolz. In juli 1932 draaide in Batavia *Susan Lenox* (1931) met in de hoofdrollen Greta Garbo en Clark Gable. De regisseur heet Robert Z. Leonard. De film is een melodrama waarin Greta Garbo de rol speelt van een boeren-meisje dat wegvlucht voor het door haar familie gearrangeerde huwelijk. We zagen deze week een mooie film: *Voruntersuchung*, schreef Jopie op 23 februari 1932. *Voruntersuchung* (1931) is een psychologisch *Kriminaldrama* onder regie van Robert Siodmak met in de bezetting onder anderen Charlotte Ander en Gustav Fröhlich. Begin maart 1933 werd in Batavia de film *Atlantis* (1933) bezocht. De regie van de film over de verdronken stad Atlantis was in handen van Carl Lamac en de hoofdrol was voor Heinz Rühmann. ‘Zaterdagavond zagen we de film *Het testament van Dr. Mabuse*. Ik was half ziek, maar toen ik er uit kwam helemaal. Wat een griezelfilm!’.¹⁸⁸ *Das Testament von Doktor Marbuse* (1933) is een echte *horrorfilm* uit een hele reeks. Griezel- en *horrorfilms* behoorden kennelijk tot de vrijetijds-pleziertjes van met name Henk Hoetink. In juli 1934 was de beurt aan de eerste Nederlandse populaire speelfilm *De Jantjes* (1934) onder regie van Jaap Speyer met in de *cast*: Fien de la Mar, Johan Kaart, Henriëtte Davids, Louis Davids, Sylvain Poons, Aaf Bouber, Cor Hermus en Joan Remmelts. Enige van de bekende liedjes uit de film: *Oh, mooie Westertoren*, *In de Jordaan*, *Teran Boelan en Bedeljongen*. ‘Ik vergat nog te zeggen dat we j.l.

¹⁸⁵ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 7-12-1931.

¹⁸⁶ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 17-12-1931.

¹⁸⁷ “Niemand weiss, wann die letzte Stunde schlägt....Ich freue mich darauf und grüsse Sie”. Liane Haid 1996/97. www.kinosel.de/haid.htm

¹⁸⁸ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 17-4-1934.

Vrijdag naar de vroege voorstelling van *De Jantjes* zijn geweest. We vonden het erg grappig zoo sappig A'damsch te hooren praten. Ik vond het leuk Fientje de la Mar eens te hooren. Ik vind haar er niet op vooruitgegaan wat uiterlijk betreft'. Zo schreef Jopie Hoetink.¹⁸⁹

In de opgesomde reeks films is geen inhoudelijke samenhang aan te brengen. Het feit dat de familie Hoetink films bezocht en er over correspondeerde geeft aan dat zij voor dit in die jaren nieuwe medium openstonden. In die tijd draaiden er nog niet zo veel films tegelijk. Met andere woorden: wie een boek wilde lezen zocht het boek uit dat hij of zij wilde lezen. Wie naar de film wilde had weinig keuze, hij of zij kon alleen kiezen uit de enkele films die er op dat moment draaiden. Van Beusekom heeft dit mooi geformuleerd: 'mensen gedroegen zich bij filmkeuzes rationeel en maakten die binnen de beperkingen van hun situatie'.¹⁹⁰ Tussen 1933 en 1940 zijn 37 lange Nederlandse speelfilms verschenen. Daarnaast waren gemiddeld per jaar zo'n 450 buitenlandse speelfilms in Nederland te zien.¹⁹¹

Het is moeilijk om een eenduidige conclusie te trekken aangaande de culturele identiteit van Dien Hoetink en haar familie. Hun brede en diepgaande intellectuele belangstelling maakte hen tot 'veelvratens' – zowel kwantitatief als kwalitatief – van wetenschap, literatuur, film en podiumkunsten. Zij stonden open voor allerhande nieuwe ontwikkelingen, terwijl Dien en haar broer Henk – als juristen – juist altijd kozen voor een *praxis* die gebaseerd was op 'de historische school'. Misschien dient hier dan ook de conclusie getrokken te worden dat het voortdurend reflecteren op toekomst en verleden – in die volgorde – het meest eigen kenmerk van de culturele identiteit van Dien Hoetink en haar familie is. Een reflectie die zou leiden tot het aanhangen van de vrijheid van de vooruitgang gebonden aan de individuele rechten van de mens, zoals we deze bijvoorbeeld vinden in de algemene uitgangspunten van het natuurrecht.

¹⁸⁹ Briefwisseling Indië-Den Haag, brief van 7-7-1934.

¹⁹⁰ Van Beusekom, *Kunst en amusement*, 8.

¹⁹¹ Van Beusekom, *Kunst en amusement*, 250.

